

ΤΟ ΒΗΜΑ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
Τόμος ΙΔ, τεύχος 56 Φθινόπωρο 2009

Η μητροπολιτική κυριαρχία στην Νοτιοανατολική Ευρώπη: μια εμπειρική διερεύνηση

Π. Αρβανιτίδης* – Σ. Παυλέας** – Γ. Πετράκος***

Περίληψη

Η παρούσα εργασία μελετά την πληθυσμιακή εξέλιξη τεσσάρων μητροπολιτικών κέντρων της Νοτιοανατολικής Ευρώπης (Τιράνων, Σόφιας, Σκοπίων, Θεσσαλονίκης) και των αστικών συστημάτων τους, σε μια προσπάθεια προσδιορισμού του ρόλου και της σπουδαιότητας των, αλλά και διερεύνησης των σχέσεών τους με τις άλλες πόλεις και την ενδοχώρα τους. Επιπλέον, χρησιμοποιώντας πρωτογενή στοιχεία από μια δημοσκόπηση, αναλύονται κάποια ποιοτικά χαρακτηριστικά των μητροπόλεων και μελετώνται οι σχέσεις τους με τις άλλες πόλεις. Προκύπτουν τα εξής: Όλα τα εθνικά αστικά συστήματα ακολουθούν το πρότυπο της κυρίαρχης πόλης. Τρεις από τις τέσσερις χώρες παρουσιάζουν τάσεις αστικοποίησης, χαρακτηριζόμενη από μητροπολιτική αποσυγκεντροποίηση. Τα Τίρανα και η Σόφια εντείνουν τη μητροπολιτική τους κυριαρχία, παρά την πληθυσμιακή συρρίκνωση της δεύτερης, ενώ τα Σκόπια και Θεσσαλονίκη αυξάνονται πληθυσμιακά αλλά η κυριαρχία τους φθίνει.

Λέξεις-κλειδιά: Αστικό σύστημα, κατανομή τάξης-μεγέθους, μητρόπολη, Νοτιοανατολική Ευρώπη, ανάπτυξη.

1. Εισαγωγή

Τα τελευταία είκοσι-πέντε περίπου χρόνια αποτελούν μια περίοδο σημαντικών αναπροσαρμογών στη δομή και τη λειτουργία, αλλά και τις σχέσεις μεταξύ, των Ευρωπαϊκών αστικών κέντρων. Η Ευρωπαϊκή ενοποίηση και διεύρυνση, ο πολιτικοοικονομικός μετασχηματισμός των πρώην σοσιαλιστικών χωρών, η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας, η ανάπτυξη νέων τεχνολογιών επικοινωνίας, οι αλλαγές στην οικονομική διάρθρωση, καθώς και μια σειρά δημογραφικών μεταβολών, επηρεάζουν ριζικά την οικονομική, πολιτική, κοινωνική αλλά και χωρική οργάνωση των αστικών κέντρων (Coffey και Bailly 1996, Πετράκος και Οικονόμου 1999, Arvanitidis και Petrakos 2006). Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, οι πόλεις δεν αποτελούν πλέον κλειστές πληθυσμιακές ενότητες αλλά μέρος δικτύων πόλεων με λειτουργικές διασυνδέσεις και αλληλεπιδράσεις, οι οποίες εντείνονται από τις αυξανόμενες ροές αγαθών, υπηρεσιών, και συντελεστών παραγωγής, αλλά και τη διάχυση της πληροφόρησης, της καινοτομίας και των παραγωγικών, τεχνολογικών και κοινωνικών προτύπων. Από την άποψη αυτή, μεταβολές στον πληθυσμό και την κοινωνικο-οικονομική οργάνωση των μητροπολιτικών κέντρων επηρεάζουν τη δομή και εξέλιξη τόσο των μικρότερων πόλεων στο ίδιο αστικό σύστημα, όσο και των άλλων μητροπολιτικών περιοχών του δικτύου πόλεων που ανήκουν (Vining και Kontuly 1978, Dacey 1979, Parr 1985).

Ένας μεγάλος αριθμός θεωρητικών και εμπειρικών μελετών έχει προσπαθήσει να κατανοήσει και να περιγράψει τις αιτίες και τη διαδικασία εξέλιξης των ευρωπαϊκών αστικών κέντρων (π.χ. Cheshire 1990 1995, Castells 1993, Hall 1993, Lever και Bailly 1996, Πετράκος και Οικονόμου 1999, Arvanitidis και Petrakos 2005), υποστηρίζοντας ότι από τα μέσα περίπου της δεκαετίας του '80 αρχίζει να εμφανίζεται μια αλλαγή στις τάσεις μητροπολιτικής αποσυγκεντροποίησης της προηγούμενης περιόδου. Σε αυτή τη νέα φάση τα μεγάλα μητροπολιτικά κέντρα φαίνεται να ανακτούν το δυναμισμό και τα πληθυσμιακά τους μεγέθη αυξάνοντας την επιρροή τους στο σύστημα αστικών κέντρων όπου ανήκουν. Ως σημαντικότεροι παράγοντες που ευθύνονται για αυτή τη μεταβολή αναφέρονται η παραγωγική αναδιάρθρωση των οικονομιών μέσω της τριτογενεοποίησης και η ανάδειξη εσωτερικών και εξωτερικών οικονομιών κλίμακας που ευνοούν τη συγκέντρωση (Moomaw και Shatter 1996, Πετράκος και Οικονόμου 1999).

Η μητροπολιτική κυριαρχία στην Νοτιοανατολική Ευρώπη: μια εμπειρική διερεύνηση

Η παρούσα εργασία μελετά τη δομή και εξέλιξη των αστικών συστημάτων τεσσάρων μητροπόλεων της Νοτιοανατολικής Ευρώπης (Τίρανα, Σόφια, Σκόπια και Θεσσαλονίκη). Σκοπός της είναι, πρώτον, να προσδιορίσει τη θέση και να αναδείξει τη σπουδαιότητα των μητροπόλεων στο αστικό τους σύστημα, δεύτερον, να περιγράψει και να κατανοήσει τις τάσεις και δυναμικές των πληθυσμιακών μεταβολών τους, και τρίτον, να διερευνήσει τις σχέσεις τόσο των μητροπόλεων μεταξύ τους όσο και μεταξύ αυτών και των άλλων πόλεων της ενδοχώρας τους και της υπόλοιπης χώρας. Επιπλέον, γίνεται μια προσπάθεια σκιαγράφησης κάποιων ποιοτικών χαρακτηριστικών, αλλά και δυναμικών ανάπτυξης, σχέσεων και αλληλεπιδράσεων των μητροπόλεων, όπως αυτά γίνονται αντιληπτά από 'πληροφορημένους' κατοίκους των.

Το ενδιαφέρον για την μελέτη των συγκεκριμένων περιοχών οφείλεται σε δύο κυρίως λόγους. Πρώτον, στην απουσία από την βιβλιογραφία ερευνών για τη δομή και εξέλιξη των μητροπόλεων και των αστικών συστημάτων των χωρών της Νοτιοανατολικής Ευρώπης (ΝΑΕ), με εξαίρεση κάποιες μελέτες για το ελληνικό αστικό σύστημα (π.χ. Πετράκος και Μαρδάκης 1997, Πετράκος και Τσουκαλάς 1999, Petrakos *et al* 1999, Παυλέας και Πετράκος 2005). Δεύτερον, στις σημαντικές προοπτικές συνεργασίας που υπάρχουν στην περιοχή (Καζάκος και Λιαργκόβας 1996), κάτι που οφείλεται τόσο σε εξωτερικούς παράγοντες (Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και διεύρυνση, παγκοσμιοποίηση της οικονομίας, κτλ.) όσο και σε τοπικές ιδιαιτερότητες (π.χ. χωρική εγγύτητα, κοινές οικονομικές, πολιτικές, κοινωνικές και πολιτιστικές βάσεις, λειτουργικές διασυνδέσεις και αλληλεπιδράσεις).

Η δομή της εργασίας έχει ως εξής. Η δεύτερη ενότητα εξετάζει τη δομή και εξέλιξη των μητροπόλεων σε σχέση με το ευρύτερο σύστημα αστικών κέντρων που ανήκουν. Η επόμενη μελετά θέματα μητροπολιτικής κυριαρχίας και αναλύει τις σχέσεις των μητροπόλεων με τα άλλα αστικά κέντρα και με την ενδοχώρα τους. Το τέταρτο κομμάτι παρουσιάζει τις απόψεις των κατοίκων για την ποιότητα του μητροπολιτικού χώρου αλλά και τις δυνατότητες και προοπτικές ανάπτυξής του, ενώ η τελευταία ενότητα ολοκληρώνει την εργασία συνοψίζοντας τα κυριότερα σημεία της μελέτης.

2. Μητροπόλεις και συστήματα αστικών κέντρων

Κάθε σύστημα πόλεων υπόκειται σε μια εσωτερική πληθυσμιακή και λειτουργική ιεράρχηση, τέτοια ώστε να ικανοποιούνται οι ανάγκες των αγορών του και συνολικά το σύστημα να επιτυγχάνει οικονομική αποτελεσματικότητα (Αργύρης 1993). Έτσι, σε κάθε σύστημα αστικών κέντρων οι μεγαλύτερες πληθυσμιακά (και ανώτερες στην ιεραρχία) πόλεις υποστηρίζουν μεγαλύτερο αριθμό αστικών λειτουργιών και εξυπηρετούν τις ανάγκες των αγορών των μικρότερων πόλεων.

Η ιεραρχική δομή ενός συστήματος αστικών κέντρων μπορεί να αποδοθεί σε γενικές γραμμές από τον κανόνα κατανομής τάξης-μεγέθους, ο οποίος ορίζει ότι υπάρχει μια αντίστροφη γραμμική συσχέτιση μεταξύ του λογάριθμου του μεγέθους μιας πόλης και του λογάριθμου της θέσης της στην ιεραρχία (Rossen και Resnick 1980; Gabaix 1999). Η κατανομή αυτή περιγράφεται από τη σχέση:

$$\ln(S_i) = \ln(A) - a \ln(R_i) + e_i$$

όπου S είναι το πληθυσμιακό μέγεθος του i αστικού κέντρου με θέση R στην ιεραρχία, A είναι το μέγεθος της μεγαλύτερης πόλης, a είναι ο συντελεστής Pareto, και e ένας διαταρακτικός όρος που εκπροσωπεί τυχαίους παράγοντες που επηρεάζουν το μέγεθος του αστικού κέντρου ($e \sim \text{IN}(0, \sigma^2)$). Τιμές του a μεγαλύτερες του 1 δηλώνουν τάσεις πληθυσμιακής συγκέντρωσης στα μεγάλα αστικά κέντρα, ενώ το αντίθετο συμβαίνει για τιμές του a μικρότερες της μονάδας.

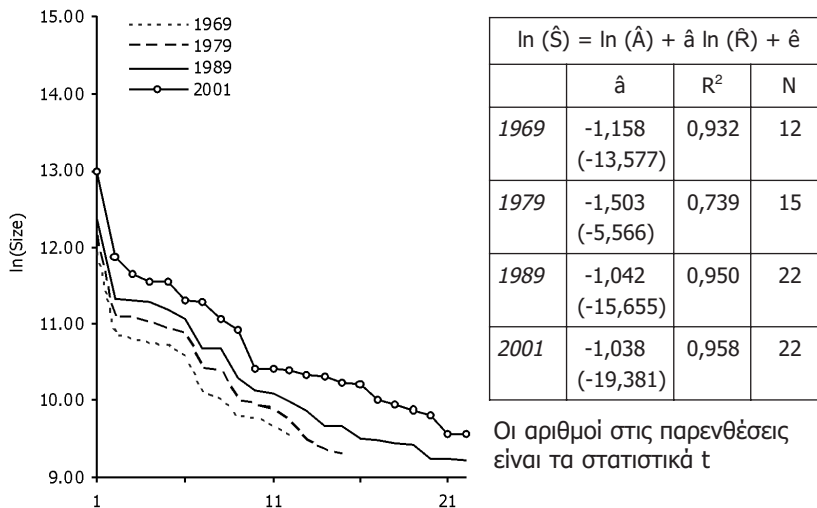
Η κατανομή τάξης-μεγέθους των αστικών κέντρων παρέχει ένα χρήσιμο και εποπτικό εργαλείο για τη διερεύνηση της δομής και εξέλιξης του αστικού συστήματος (Πετράκος και Μαρδάκης 1999, Reed 2002). Έτσι χρησιμοποιείται εδώ για να προσδιορίσουμε τη θέση και σπουδαιότητα των τεσσάρων μητροπόλεων στην ιεραρχία των αστικών κέντρων¹, αλλά και να εξακριβώσουμε αν τα συστήματα παρουσιάζουν ενδείξεις μητροπολιτικής συγκεντροποίησης ή όχι.

Στο Γράφημα 1 απεικονίζεται η κατανομή τάξης-μεγέθους του αστικού συστήματος της Αλβανίας. Τρεις σημαντικές παρατηρήσεις μπορούν να γίνουν. Πρώτον, η μητρόπολη των Τιράνων κατέχει την πρώτη θέση στην αστική ιεραρχία ως το μεγαλύτερο αστικό κέντρο (το οποίο μεγεθύνεται συνεχώς), ενώ η απότομη κλίση της καμπύλης ως το δεύτερο αστικό κέντρο, για κάθε χρονική περίοδο, υποδηλώνει το δυσανάλογο μέγε-

Η μητροπολιτική κυριαρχία στην Νοτιοανατολική Ευρώπη: μια εμπειρική διερεύνηση

θος των Τιράνων σε σχέση με την επόμενη πόλη στην ιεραρχία και, έτσι, την ύπαρξη του φαινομένου της 'κυρίαρχης πόλης' (Jefferson 1939), κάτι που επίσης συνοδεύεται από έλλειψη πόλεων μεσαίου μεγέθους. Δεύτερον, υπάρχει μια τάση αστικοποίησης της χώρας, καθώς όλες οι πόλεις της χώρας γνωρίζουν πληθυσμιακή αύξηση από το 1969 και μετά και ο αριθμός των αστικών κέντρων επίσης αυξάνεται. Τέλος, οι μικρές πόλεις πληθυσμού κάτω των 40.000 κατοίκων (μετά τη θέση 11 στην ιεραρχία) φαίνεται κατά την τελευταία υπό εξέταση χρονική περίοδο να μεγαθύνονται γρηγορότερα από τις μεγαλύτερες και υψηλότερες στην ιεραρχία πόλεις. Έτσι μπορούμε να δεχθούμε ότι το Αλβανικό αστικό σύστημα παρουσιάζει ενδείξεις αποσυγκεντροποίησης και ενίσχυσης των μικρότερων αστικών κέντρων, κάτι το οποίο φαίνεται και στην μεταβολή του συντελεστή Pareto, ο οποίος μειώνεται από 1,5 το 1979 σε 1,0 το 2001.

Γράφημα 1: Κατανομή τάξης μεγέθους του αστικού συστήματος της Αλβανίας.

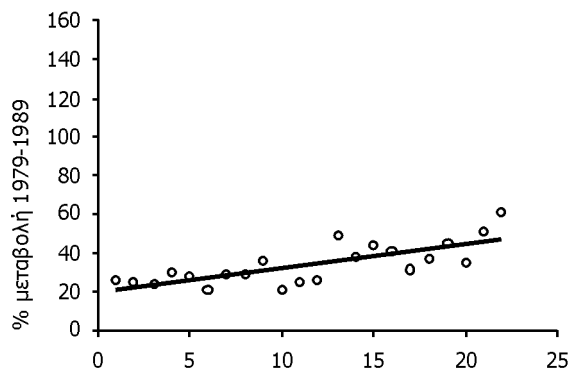
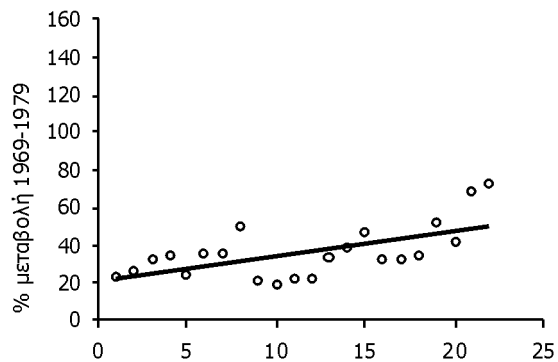

Πηγή: ιδία επεξεργασία.

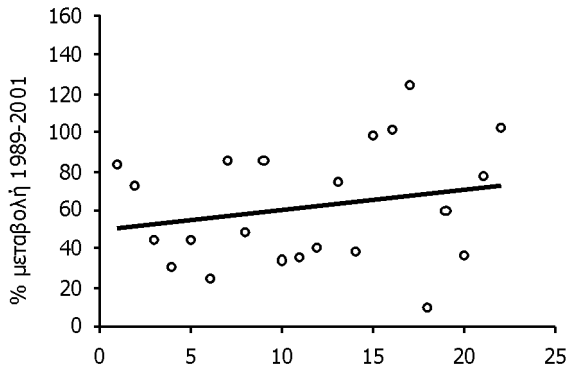
Μια άλλη παρουσίαση της δομής και εξέλιξης της αστικής ιεραρχίας γίνεται στο Γράφημα 2, το οποίο απεικονίζει τις πληθυσμιακές μεταβολές των αστικών κέντρων της Αλβανίας σε φθίνουσα σειρά μεγέθους για τις διαθέσιμες χρονικές περιόδους, ενώ παράλληλα παραθέτει και τη γραμ-

μή τάσης τους. Όπως φαίνεται, ήδη από το 1969 όλα τα αστικά κέντρα γνωρίζουν πληθυσμιακή ανάπτυξη (όλα τα σημεία είναι πάνω από το μηδέν). Επιπλέον, η θετική κλίση της γραμμής τάσης για κάθε χρονική περίοδο υποδηλώνει ότι οι πόλεις που βρίσκονται χαμηλότερα στην ιεραρχία μεγεθύνονται γρηγορότερα από αυτές που βρίσκονται στις πρώτες θέσεις. Στις πρώτες δύο υπό εξέταση περιόδους η διασπορά των παρατηρήσεων είναι πυκνή παρουσιάζοντας ταυτόχρονα παρόμοια μέση μεταβολή, 36% στην πρώτη και 34% στη δεύτερη περίοδο. Ωστόσο, στην τελευταία περίοδο η διασπορά αυξάνεται και η μέση πληθυσμιακή μεταβολή εκσφενδονίζεται στο 60%, δηλαδή οι διαφορές στο ρυθμό ανάπτυξης των πόλεων μεγαλώνουν ενώ οι πόλεις συνολικά παρουσιάζουν μεγαλύτερους ρυθμούς μεγέθυνσης.

Γράφημα 2: Μεταβολή πληθυσμού των Αλβανικών πόλεων.

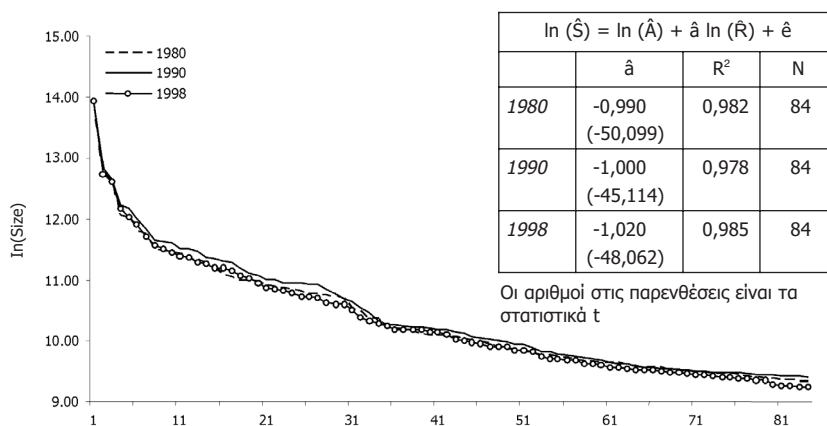

Η μητροπολιτική κυριαρχία στην Νοτιοανατολική Ευρώπη: μια εμπειρική διερεύνηση

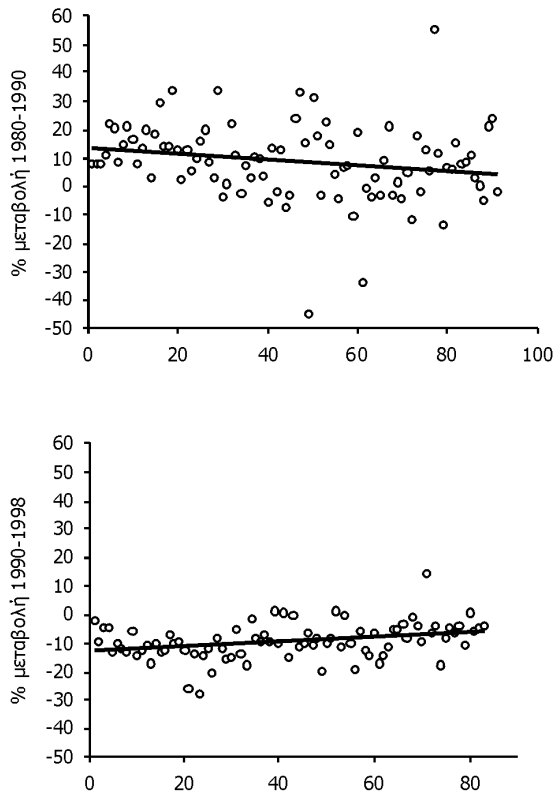
Πηγή: ίδια επεξεργασία.

Στο Γράφημα 3 παρουσιάζεται η κατανομή τάξης-μεγέθους για το αστικό σύστημα της Βουλγαρίας στα έτη 1980, 1990 και 1998. Όμοια με το Αλβανικό, το Βουλγαρικό αστικό σύστημα επιδεικνύει το φαινόμενο της κυρίαρχης πόλης, δηλ. η πρώτη στην ιεραρχία πόλη, μητρόπολη της Σόφιας, είναι κατά πολύ μεγαλύτερη από την αμέσως επόμενη, ενώ παράλληλα απουσιάζουν οι πόλεις μεσαίου μεγέθους. Αυτή όμως είναι και η μοναδική ομοιότητα στα συστήματα των δύο χωρών. Στη Βουλγαρία όχι μόνο υπάρχουν πολύ περισσότερα αστικά κέντρα αλλά επίσης το αστικό σύστημα παρουσιάζει κανονικότερη κατανομή (ιδίως αν αγνοήσει κανείς τις τρεις πρώτες πόλεις) με συντελεστή Pareto να πλησιάζει τη μονάδα. Επίσης υπάρχει σαφής πληθυσμιακή συρρίκνωση σε όλες τις πόλεις της χώρας. Μάλιστα η απώλεια αυτή είναι τόσο μεγάλη ώστε το 1998 κάποιες πόλεις (θέσεις 21 ως 33 της ιεραρχίας) πέφτουν κάτω από τα πληθυσμιακά επίπεδα του 1980. Όσον αφορά το συντελεστή Pareto, η αύξηση του από 0,99 το 1980 σε 1,02 το 1998 δείχνει μια τάση συγκέντρωσης του πληθυσμού στις μεγαλύτερες πόλεις, ή τουλάχιστον, χαμηλότερο ρυθμό πληθυσμιακής συρρίκνωσης των.

Γράφημα 3: Κατανομή τάξης μεγέθους του αστικού συστήματος της Βουλγαρίας.

Πηγή: ίδια επεξεργασία.

Απεικονίζοντας τις αστικές πληθυσμιακές μεταβολές σε φθίνουσα σειρά μεγέθους για τις διαθέσιμες χρονικές περιόδους, το Γράφημα 4 παρουσιάζει μια ενδιαφέρουσα εικόνα της εξέλιξης του αστικού συστήματος της Βουλγαρίας. Η γραμμή τάσης των Βουλγαρικών πόλεων παρουσιάζει αρνητική κλίση για την περίοδο 1989-1990, δηλαδή οι μεγαλύτερες πόλεις παρουσιάζουν εντονότερη δημογραφική δυναμική σε σχέση με τις μικρότερες. Ο μέσος όρος των πληθυσμιακών μεταβολών είναι στο 8,7%, κάτι που υποδεικνύει ότι το αστικό σύστημα της χώρας γνωρίζει (μια σχετικά μικρή) πληθυσμιακή αύξηση. Στη δεύτερη χρονική περίοδο (1990-1998) η κατάσταση στο Βουλγαρικό αστικό σύστημα αλλάζει δραματικά. Οι παρατηρήσεις παρουσιάζουν πυκνότερη διασπορά αλλά βρίσκονται όλες κάτω από το μηδέν, το οποίο σημαίνει ότι όλες οι πόλεις χάνουν πληθυσμό. Όσον αφορά στην γραμμή τάσης, η θετική κλίση της δηλώνει ότι οι σχετικά μικρότερες πόλεις συρρικνώνονται με μικρότερο ρυθμό από τις μεγαλύτερες.

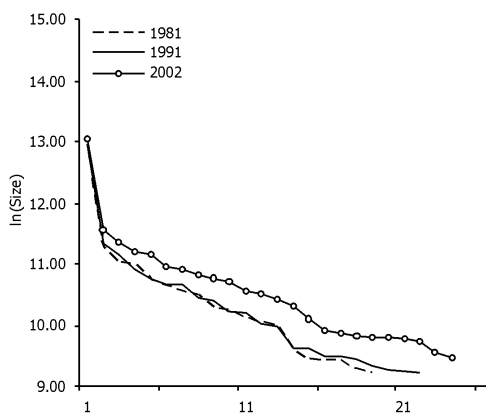
Γράφημα 4: Μεταβολή πληθυσμού των Βουλγαρικών πόλεων.

Πηγή: ίδια επεξεργασία.

Το Γράφημα 5 παρουσιάζει την εξέλιξη του αστικού συστήματος της Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας (ΠΓΔΜ). Όπως μπορούμε να παρατηρήσουμε τα αστικά συστήματα της ΠΓΔΜ και της Αλβανίας παρουσιάζουν αρκετές ομοιότητες. Πρώτον, το πρότυπο της κυρίαρχης πόλης, τα Σκόπια, με την απουσία πόλεων μεσαίου μεγέθους, είναι εμφανές στην ΠΓΔΜ, όπως και στα δύο προηγούμενα κράτη. Δεύτερον, υπάρχει μια έντονη τάση αστικοποίησης της χώρας στην τελευταία περίοδο, καθώς όλες οι πόλεις γνωρίζουν σημαντική πληθυσμιακή αύξηση. Ωστόσο η αύξηση αυτή δεν είναι ίδια σε όλες τις πόλεις, ενώ αυτές που φαίνεται να ευνοούνται ιδιαίτερα είναι οι μικρότερες πόλεις.

Έτσι μπορούμε να δεχθούμε ότι το αστικό σύστημα της ΠΓΔΜ παρουσιάζει ενδείξεις αποσυγκεντροποίησης και ενίσχυσης των μικρότερων αστικών κέντρων, κάτι το οποίο ενισχύεται και από τη μεταβολή του συντελεστή Pareto, ο οποίος μειώνεται από 1,1 το 1981 φτάνοντας το 0,99 το 2001.

Γράφημα 5: Κατανομή τάξης μεγέθους του αστικού συστήματος της ΠΓΔΜ.

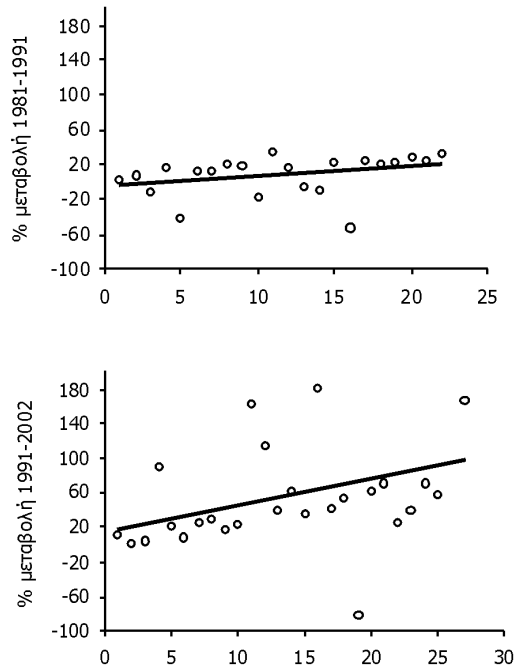
$\ln(\hat{S}) = \ln(\hat{A}) + \hat{a} \ln(\hat{R}) + \hat{\epsilon}$			
	\hat{a}	R^2	N
1981	-1,115 (-12,517)	0,948	22
1991	-1,050 (-5,566)	0,958	26
2002	-0,985 (-13,468)	0,948	26

Οι αριθμοί στις παρενθέσεις είναι τα στατιστικά t

Πηγή: ίδια επεξεργασία.

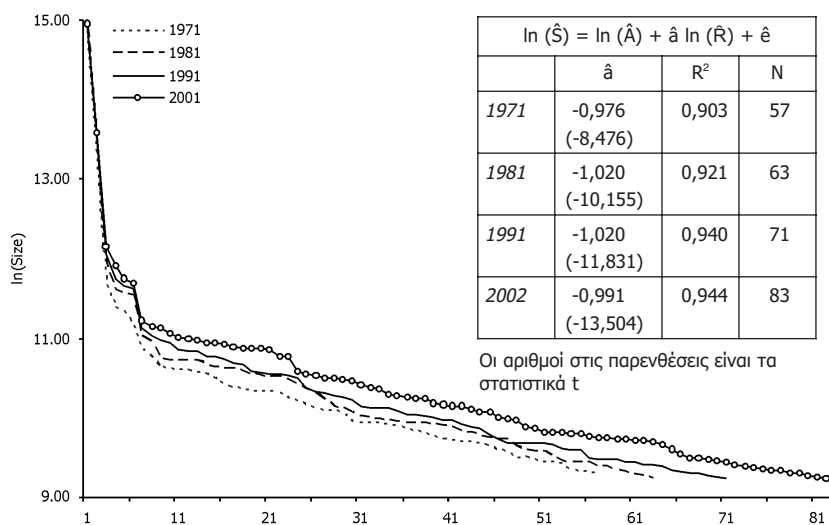
Το Γράφημα 6 παρουσιάζει τις πληθυσμιακές μεταβολές των πόλεων της ΠΓΔΜ σε φθίνουσα σειρά μεγέθους. Κατά την περίοδο 1981-1991 υπάρχουν μικρές αλλά θετικές μεταβολές (μέση τιμή 8,2%), ενώ φαίνεται να ενισχύονται ελαφρά οι μικρότερες σε μέγεθος πόλεις (μικρή σχετική θετική κλίση της γραμμής τάσης). Στην επόμενη περίοδο (1991-2002), η τάση αυτή γίνεται πιο έντονη, η μέση πληθυσμιακή μεταβολή φτάνει το 57,02% με την εμφάνιση μεγάλων θετικών δημογραφικών μεταβολών (και μεγαλύτερης διασποράς παρατηρήσεων) ιδιαίτερα μετά τη δέκατη θέση της ιεραρχίας, και μόνο ένα αστικό κέντρο να γνωρίζει πληθυσμιακή μείωση.

Γράφημα 6: Μεταβολή πληθυσμού των πόλεων της ΠΓΔΜ.

Πηγή: ίδια επεξεργασία.

Τέλος, στο Γράφημα 7 απεικονίζεται η κατανομή των ελληνικών αστικών κέντρων. Συγκρινόμενο με τα άλλα αστικά συστήματα που εξετάστηκαν, το ελληνικό σύστημα μοιάζει περισσότερο με αυτό της Βουλγαρίας. Τέσσερις σημαντικές παρατηρήσεις μπορούν να γίνουν. Πρώτον, το σύστημα ακολουθεί το πρότυπο της κυρίαρχης πόλης ενώ υπάρχει έλλειψη πόλεων μεσαίου μεγέθους (όπως και στις άλλες χώρες). Δεύτερον, μετά την έκτη πόλη η κατανομή του συστήματος γίνεται πιο κανονική, μαρτυρώντας ότι όχι μόνο η πρώτη (Αθήνα) αλλά επίσης και η δεύτερη (Θεσσαλονίκη), τρίτη, τέταρτη, πέμπτη και έκτη στη ιεραρχία πόλεις είναι δυσανάλογα μεγαλύτερες των υπολοίπων. Τρίτον, υπάρχει μια έντονη τάση αστικοποίησης της χώρας, καθώς τόσο ο πληθυσμός όσο και ο αριθμός των πόλεων γνωρίζουν σημαντική αύξηση. Τέλος, οι συντελεστές Pareto δείχνουν μητροπολιτική συγκεντροποίηση ως το 1981, σταθερότητα από το 1981 ως το 1991, και ενίσχυση των μικρότερων πληθυσμιακά πόλεων κατά την τελευταία περίοδο.

Γράφημα 7: Κατανομή τάξης μεγέθους του αστικού συστήματος της Ελλάδας.

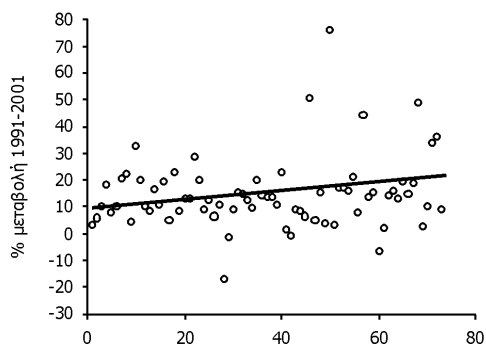
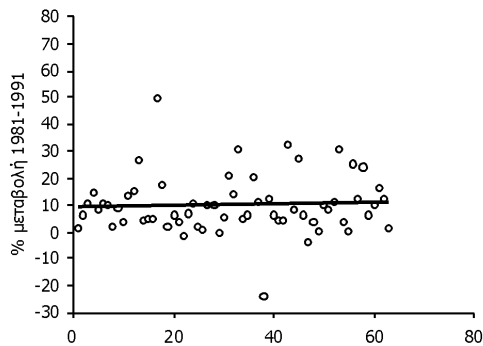
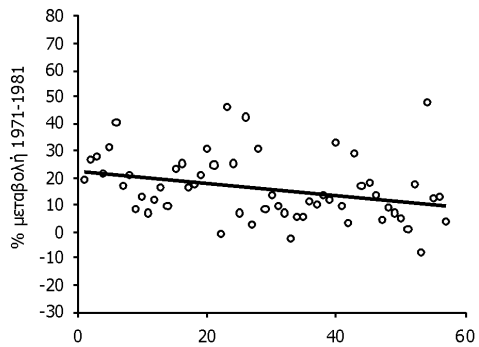
Πηγή: ίδια επεξεργασία.

Στο Γράφημα 8 παρουσιάζονται διαχρονικά οι ποσοστιαίες μεταβολές του πληθυσμού του Ελληνικού συστήματος αστικών κέντρων για τις περιόδους 1971-1981, 1981-1991 και 1991-2001. Σε γενικά πλαίσια, παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον το γεγονός ότι η πληθυσμιακή εξέλιξη των πόλεων μπορεί να χαρακτηριστεί ως η βαθμιαία αντιστροφή μιας αρχικής κατάστασης. Πιο συγκεκριμένα, κατά την πρώτη χρονική περίοδο ο μέσος όρος των μεταβολών κυμαίνεται στα επίπεδα του 16% και διαπιστώνεται ότι οι μεγαλύτερες και πρώτες στην ιεραρχία πόλεις μεγεθύνονται με σχετικά ταχύτερο ρυθμό από τις μικρότερες και τελευταίες στην κλίμακα (λόγω αρνητικής κλίσης της γραμμής τάσεως). Στη δεύτερη περίοδο, η μέση πληθυσμιακή μεταβολή πέφτει στο 10%, η διασπορά των σημείων γίνεται πυκνότερη και η γραμμή τάσης σχεδόν οριζόντια υποδηλώνοντας την ύπαρξη μιας ισορροπίας στις μεταβολές, όπου τα πρώτα και τα τελευταία στην ιεραρχία αστικά κέντρα γνωρίζουν περίπου ίδιους ρυθμούς ανάπτυξης. Κατά τη διάρκεια της τελευταίας περιόδου, η αντιστροφή των τάσεων είναι ξεκάθαρη και συνίσταται τόσο στην αύξηση του μέσου όρου των πληθυσμιακών μεταβολών (15,7%), όσο και στην αυξημένη θετική κλίση της γραμμής τάσης. Εν κατακλείδι, μπορεί να παρατηρηθεί ότι την τελευταία περίοδο της ανάπτυξης οι ελληνικές πόλεις παρουσίασαν μια δυναμι-

Η μητροπολιτική κυριαρχία στην Νοτιοανατολική Ευρώπη: μια εμπειρική διερεύνηση

κή μεγέθυνσης, ενώ οι πόλεις που επωφελούνται πληθυσμιακά είναι οι μικρότερες, δηλ. αυτές που βρίσκονται μετά την 45η θέση της ιεραρχίας.

Γράφημα 8: Μεταβολή πληθυσμού των Ελληνικών πόλεων.

Πηγή: ίδια επεξεργασία.

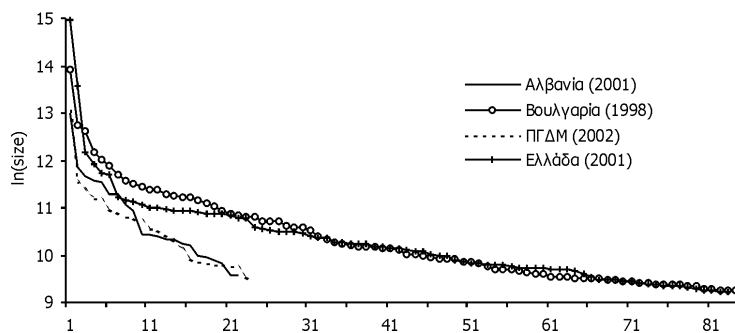
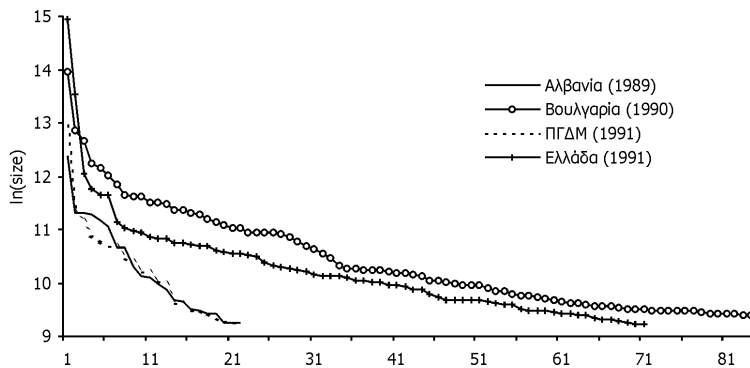
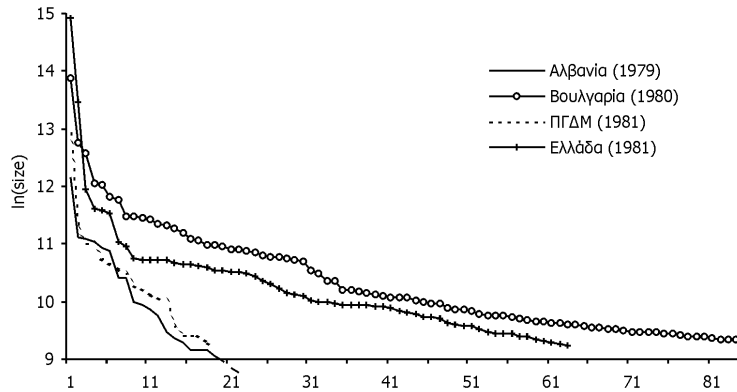
Έχοντας εξετάσει τη διαχρονική εξέλιξη των μητροπόλεων και τη θέση τους στην ιεραρχία των αστικών συστημάτων που ανήκουν, η συγκριτική παράθεση των αστικών συστημάτων των τεσσάρων χωρών στις διαθέσιμες χρονικές περιόδους, κρίνεται χρήσιμη. Έτσι παρατηρώντας το Γράφημα 9, συμπεραίνεται ότι και οι τέσσερις χώρες ακολουθούν σε σημαντικό βαθμό το πρότυπο της κυρίαρχης πόλης – μητρόπολης, καθώς η καμπύλη τάξης-μεγέθους παρουσιάζει μια απότομη πτώση μετά το πρώτο αστικό κέντρο. Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι η περίπτωση της Ελλάδας όπου το φαινόμενο αυτό παρατηρείται, όπως έχει ήδη αναφερθεί, ως και την έκτη στην ιεραρχία πόλη, ενώ η δεύτερη στην ιεραρχία (Θεσσαλονίκη) είναι περίπου τέσσερις φορές μεγαλύτερη από την τρίτη (Πάτρα). Από τα παραπάνω συμπεραίνει κανείς ότι στα αστικά συστήματα της Αλβανίας, της Βουλγαρίας, της ΠΓΔΜ και της Ελλάδας κυριαρχεί έλλειψη πόλεων μεσαίου μεγέθους. Αυτό σημαίνει ότι, πέραν της πρώτης πόλης, τα εθνικά αστικά συστήματα αποτελούνται από μικρές, σε σχετικούς όρους, πόλεις. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της Αλβανίας, όπου η δεύτερη πόλη (Δυρράχιο) έχει πληθυσμό λιγότερο από 150.000 κατοίκους.

Συγκρίνοντας τις χώρες μεταξύ τους είναι εμφανείς οι ομοιότητες μεταξύ αστικών συστημάτων Αλβανίας και ΠΓΔΜ, μιας και τα δύο περιέχουν το μικρότερο αριθμό πόλεων άνω των 10.000 κατοίκων (λόγω του μικρότερου μεγέθους των δύο χωρών) και οι κατανομές τους εμφανίζουν μια πιο απότομη κλίση. Αντίστοιχα, εξαιτίας του μεγαλύτερου αριθμού πόλεων που περιλαμβάνουν οι χώρες της Βουλγαρίας και της Ελλάδας και των ομαλότερων κατανομών τους (αν αγνοήσουμε το πρώτο σε ιεραρχία αστικό κέντρο), είναι δυνατόν να ισχυρισθεί κανείς ότι τα αστικά τους συστήματα παρουσιάζουν παρόμοια δομή.

Η συγκριτική μελέτη στην εξέλιξη των καμπυλών κατανομής τάξης-μεγέθους των υπό εξέταση χωρών δηλώνει κάποια πράγματα σχετικά με την πορεία και το βαθμό αστικοποίησης των χωρών καθώς και τα σχετικά μεγέθη των πόλεων. Στο ξεκίνημα της ανάλυσης οι πόλεις της Αλβανίας παρουσιάζουν το μικρότερο μέγεθος, ακολουθούμενες από τις πόλεις της ΠΓΔΜ και Ελλάδας, ενώ οι πόλεις της Βουλγαρίας είναι οι πιο αναπτυγμένες πληθυσμιακά. Η κατάσταση αλλάζει στη δεύτερη και τρίτη χρονική περίοδο όπου βλέπουμε να ενισχύονται οι πόλεις της Αλβανίας έναντι της ΠΓΔΜ και οι πόλεις της Ελλάδας έναντι της Βουλγαρίας.

Η μητροπολιτική κυριαρχία στην Νοτιοανατολική Ευρώπη: μια εμπειρική διερεύνηση

Γράφημα 9: Κατανομή τάξης μεγέθους πόλεων Αλβανίας, Βουλγαρίας, ΠΓΔΜ και Ελλάδας (διαθέσιμα έτη).

Πηγή: ίδια επεξεργασία.

3. Μητροπολιτική κυριαρχία

Η ενότητα αυτή μελετά το βαθμό κυριαρχίας της μητρόπολης στο εθνικό αστικό σύστημα. Η εργασία ξεκινά σκιαγραφώντας το βαθμό μητροπολιτικής συγκέντρωσης στις υπό εξέταση χώρες και προχωρά στην ανάλυση του μεγέθους των τεσσάρων μητροπόλεων σε σχέση με τα άλλα μεγάλα εθνικά αστικά κέντρα και με την ενδοχώρα τους. Για την ανάλυση αυτή χρησιμοποιούμε τους λόγους μεγέθους της μητρόπολης (S1) προς τον πληθυσμό της χώρας, προς το μέγεθος της δεύτερης μεγαλύτερης πόλης (S2), προς το μέγεθος των τεσσάρων μεγαλύτερων πόλεων (S2, S3, S4, S5), και τέλος προς το μέγεθος της ενδοχώρας της μητρόπολης. Ως ενδοχώρα ορίζουμε την ευρύτερη περιοχή επιρροής της μητρόπολης, και περιλαμβάνει όλα τα αστικά κέντρα (δηλ. άνω των 10.000 κατοίκων) που βρίσκονται κοντά στη μητρόπολη σε ακτίνα 200 χιλιομέτρων (Anagnostou *et al* 2006). Αυτές οι πόλεις παρουσιάζουν ένα βαθμό οικονομικής, διοικητικής, και λειτουργικής εξάρτησης από τη μητρόπολη τους ή αναπτύσσουν συγγενείς ή συμπληρωματικές οικονομικές σχέσεις με αυτήν.

Ορισμένα γενικά στοιχεία σχετικά με το ποσοστό του πληθυσμού της χώρας που ζει στις μητροπολιτικές περιοχές παρουσιάζονται στον Πίνακα 1. Είναι προφανές ότι η Ελλάδα διακρίνεται από ένα σχετικά υψηλό βαθμό μητροπολιτικής συγκέντρωσης. Στις υπόλοιπες χώρες το αντίστοιχο ποσοστό κυμαίνεται μεταξύ του 10% και του 20%, και θεωρείται σχετικά χαμηλό σε σχέση με τα διεθνή δεδομένα.

Πίνακας 1: Μητροπολιτική συγκέντρωση στις τέσσερις χώρες.

Μητρόπολη	Χώρα	Έτος	% πληθυσμού χώρας
Τίρανα	Αλβανία	1979	7,1
		1989	7,2
		2001	12,6
Σόφια	Βουλγαρία	1980	11,9
		1991	13,2
		1998	14,3
Σκόπια	ΠΓΔΜ	1981	22,7
		1991	19,6
		2001	20,3

Η μητροπολιτική κυριαρχία στην Νοτιοανατολική Ευρώπη: μια εμπειρική διερεύνηση

Αθήνα (ΠΣΠ)	Ελλάδα	1981	34,6
		1991	34,7
		2001	38,0*
Θεσσαλονίκη	Ελλάδα	1981	7,3
		1991	7,3
		2001	7,2

* Εκτίμηση βάση μελέτης της *Αττικό Μετρό*

Πηγή: ίδια επεξεργασία.

Ο Πίνακας 2 παρουσιάζει τον αριθμό των πόλεων ανά τάξη μεγέθους για κάθε αστικό σύστημα. Διαπιστώνεται ότι με εξαίρεση την Αθήνα που έχει πληθυσμό πάνω από τρία εκατομμύρια κατοίκους, όλες οι υπόλοιπες πρωτεύουσες είναι σχετικά μικρές σε σχέση με τα Ευρωπαϊκά δεδομένα. Η Θεσσαλονίκη και η Σόφια ξεφεύγουν σίγουρα από το χαρακτηρισμό της πόλης μεσαίου μεγέθους, αλλά και αυτές με δυσκολία μπορούν να χαρακτηρισθούν ως μητροπόλεις (αναφορικά πάντα με τα Ευρωπαϊκά πρότυπα). Ωστόσο, κατά σύμβαση η εργασία αυτή θεωρεί μητροπόλεις τις εξεταζόμενες πόλεις. Οι βασικότεροι λόγοι σχετίζονται με τη μικρότερη κλίμακα μεγεθών των πόλεων στην ΝΑΕ αλλά και το ειδικό βάρος που φέρουν οι πόλεις των Τιράνων, της Σόφιας, των Σκοπίων και της Θεσσαλονίκης λόγω των υπηρεσιών που προσφέρουν στην ευρύτερη περιοχή τους.

Πίνακας 2: Αριθμός πόλεων ανά κατηγορία μεγέθους.

Μέγεθος πόλεων (εκατομμύρια κάτοικοι, τελευταίο διαθέσιμο έτος)							
Χώρα	>3	3>2	2>1	1>0,5	0,5>0,2	0,2>0,1	0,1>0,05
Αλβανία					1		5
Βουλγαρία		1		2	6	14	
ΠΓΔΜ					1		4
Ελλάδα	1			1		4	10
Σύνολο	1		1	1	4	10	33

Πηγή: ίδια επεξεργασία.

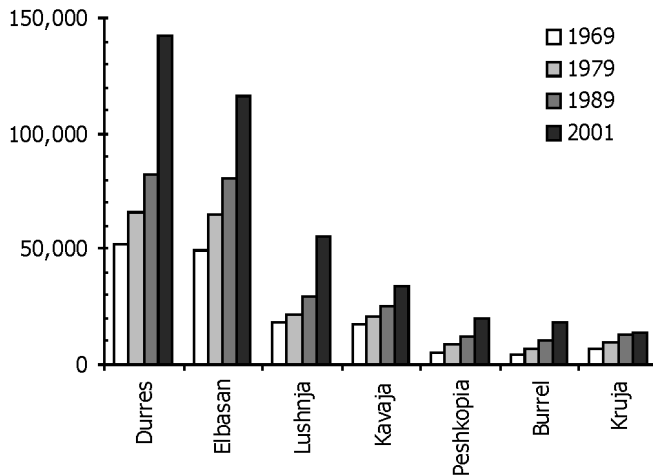
Η σχέση των Τιράνων τόσο με τα άλλα μεγάλα αστικά κέντρα της Αλβανίας και με τις πόλεις της ενδοχώρα του, παρουσιάζεται στον Πίνακα

3. Παρατηρούμε καθαρά την αύξηση της κυριαρχίας της μητρόπολης στο εθνικό αστικό σύστημα κατά την τελευταία δεκαετία. Αν και η ανάπτυξη της περιορίστηκε επιτυχώς από το Σοσιαλιστικό κράτος ως το 1990 (η αναλογία του πληθυσμού των Τιράνων στον εθνικό πληθυσμό παραμένει σταθερή στο 7%), θεσμικές αλλαγές, που επέτρεψαν την ελεύθερη μετακίνηση των πολιτών από το 1990 και μετά, οδήγησαν σε μητροπολιτική συγκεντροποίηση και ραγδαία αύξηση του πληθυσμού των Τιράνων φτάνοντας το 2001 στο 13% του πληθυσμού της χώρας. Μια παρόμοια τάση παρατηρείται και στους άλλους δείκτες. Ως το 1990 ο πληθυσμός των Τιράνων μεταβάλλεται σε αντιστοιχία με την δεύτερη και με τις τέσσερις μεγαλύτερες πόλεις της Αλβανίας, ενώ από το 1990 και μετά η αύξηση της μητρόπολης είναι δυσανάλογη, μαρτυρώντας την ύπαρξη ισχυρών δυνάμεων αστικοποίησης και πληθυσμιακής συγκεντροποίησης στην πρωτεύουσα. Όσον αφορά στη σχέση της μητρόπολης με την ενδοχώρα της, ο σχετικός δείκτης ($S1/$ ενδοχώρα) δείχνει μια τάση περιαστικοποίησης και μητροπολιτικής αποσυγκεντροποίησης για την πρώτη περίοδο, η οποία φαίνεται να αντιστρέφεται από το 1990 και μετά. Εδώ αξίζει να σημειωθεί ότι οι πόλεις της ενδοχώρας των Τιράνων παρουσιάζουν τάσεις μεγέθυνσης σε όλο το εξεταζόμενο διάστημα (1969-2001), κάτι που γίνεται πιο έντονο κατά την τελευταία περίοδο (1989-2001) (βλέπε Γράφημα 10). Αυτό, σε συνδυασμό με το διπλασιασμό του δείκτη μητροπολιτικής συγκέντρωσης στο ίδιο χρονικό διάστημα, είναι ενδεικτικό της έντασης και του δυναμισμού της μητροπολιτικής κυριαρχίας των Τιράνων.

Πίνακας 3: Μητροπολιτική κυριαρχία Τιράνων.

	1969	1979	1989	2001
$S1$ / πληθυσμός Αλβανίας	0,06	0,07	0,07	0,13
$S1$ / $S2$	2,93	2,85	2,88	3,06
$S1$ / $S2 + S3 + S4 + S5$	0,80	0,76	0,76	0,93
$S1$ / ενδοχώρα	1,11	1,09	0,94	1,09

Πηγή: ίδια επεξεργασία.

Γράφημα 10: Πληθυσμιακή εξέλιξη πόλεων της ενδοχώρας των Τιράνων.

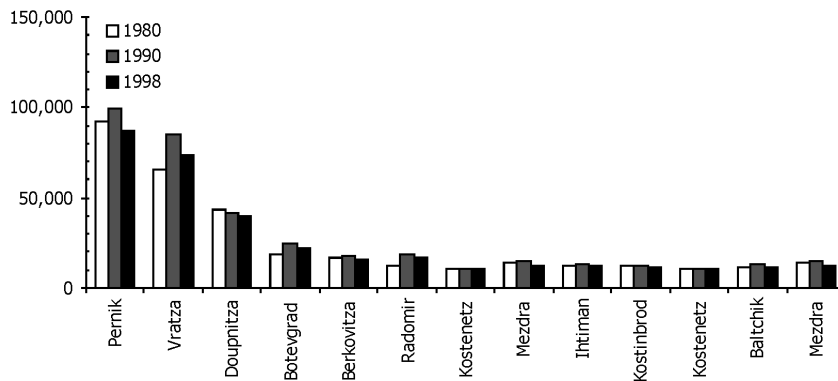
Πηγή: ίδια επεξεργασία.

Η μητροπολιτική κυριαρχία της Σόφιας γίνεται πασιφανής σε όλους τους δείκτες του Πίνακα 4, ιδίως αν κανείς αναλογισθεί την πληθυσμιακή συρρίκνωση της Βουλγαρίας. Πιο αναλυτικά, ο πρώτος δείκτης δείχνει μια διαχρονική αύξηση στο βαθμό της μητροπολιτικής συγκέντρωσης της χώρας. Παρότι οι υπόλοιποι δείκτες παρουσιάζουν μικρή μείωση από το 1980 ως το 1990, υποδηλώνοντας μια εξασθένηση της μητροπολιτικής κυριαρχίας της πρωτεύουσας σε σχέση με το δεύτερο και τα τέσσερα μεγαλύτερα αστικά κέντρα, η τάση αυτή φαίνεται να αναστρέφεται υπέρ της Σόφιας στην επόμενη περίοδο (1990-1998). Μια παρόμοια εικόνα διαγράφεται και στην σχέση της μητρόπολης με της ενδοχώρα της. Πιο συγκεκριμένα, η μείωση του δείκτη στο διάστημα 1980-1990 δηλώνει τάσεις περιαστικοποίησης της μητρόπολης (το οποίο επιβεβαιώνεται από την πληθυσμιακή αύξηση των αστικών κέντρων της ενδοχώρας, βλέπε Γράφημα 11), οι οποίες αναστρέφονται την επόμενη περίοδο. Οι μεταβολές αυτές μπορεί μόνο να συσχετισθούν με την σημαντικές πολιτικο-οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές που συντελέστηκαν στη Βουλγαρία από το 1990 και μετά. Αναφορικά με την κατάσταση στις πόλεις της ενδοχώρας κατά το τελευταίο διάστημα 1990-1998, η γενικότερη τάση είναι αυτή της σταθεροποίησης και της αμυδρής πληθυσμιακής μείωσης (Γράφημα 11).

Πίνακας 4: Μητροπολιτική κυριαρχία Σόφιας.

	1980	1990	1998
S1 / πληθυσμός Βουλγαρίας	0,12	0,13	0,14
S1 / S2	3,02	3,01	3,28
S1 / S2 + S3 + S4 + S5	1,08	1,05	1,12
S1 / ενδοχώρα	3,13	3,00	3,32

Πηγή: ίδια επεξεργασία.

Γράφημα 11: Πληθυσμιακή εξέλιξη πόλεων της ενδοχώρας της Σόφιας.

Πηγή: ίδια επεξεργασία.

Ενδιαφέρουσα είναι η περίπτωση των Σκοπίων (βλέπε Πίνακα 5). Παρά την αύξηση του πληθυσμού της πρωτεύουσας κατά την περίοδο 1991-2002 η μητροπολιτική συγκέντρωση της χώρας φαίνεται να σταθεροποιείται (στο 20%), μετά από μια μικρή εξασθένηση στο διάστημα 1981-1991, υποδεικνύοντας ότι οι πληθυσμιακές μεταβολές των Σκοπίων ακολουθούν αυτές της χώρας. Η πτωτική τάση των επόμενων δύο δεκτών καθ' όλη την εξεταζόμενη περίοδο επισημαίνει την φθίνουσα μητροπολιτική κυριαρχία των Σκοπίων προ όφελος της δεύτερης και των τεσσάρων μεγαλύτερων αστικών κέντρων της χώρας. Αναφορικά με την σχέση μεταξύ μητρόπολης και ενδοχώρας της, η αύξηση του δείκτη στην πρώτη περίοδο δηλώνει μια μητροπολιτική ενίσχυση και αύξηση της κυριαρχίας των Σκοπίων στην ενδοχώρα τους, τάση η οποία φαίνεται να

Η μητροπολιτική κυριαρχία στην Νοτιοανατολική Ευρώπη: μια εμπειρική διερεύνηση

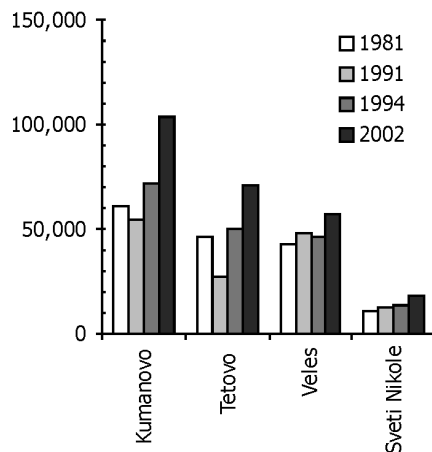
αναστρέφεται από το 1991 και μετά. Η πληθυσμιακή εξέλιξη των πόλεων της ενδοχώρας των Σκοπίων απεικονίζεται στο Γράφημα 12, όπου γενικά παρατηρείται μια ανοδική τάση, ενώ αξιοσημείωτη είναι η μεγέθυνση των Κουμάνοβο και Τέτοβο κατά την περίοδο 1991-2002. Συμπερασματικά, συνδυάζοντας τις προαναφερθείσες παρατηρήσεις και προσθέτοντας το γεγονός ότι οι Κουμάνοβο και Τέτοβο ανήκουν στις τέσσερις μεγαλύτερες πόλεις της χώρας, μπορούμε με βεβαιότητα να ισχυριστούμε ότι η μητροπολιτική κυριαρχία των Σκοπίων εξασθενεί προς όφελος των υπόλοιπων μεγάλων αστικών κέντρων και της ενδοχώρας της.

Πίνακας 5: Μητροπολιτική κυριαρχία Σκοπίων.

	1981	1991	2002
S1 / πληθυσμός ΠΓΔΜ	0,23	0,20	0,20
S1 / S2	5,20	4,92	4,48
S1 / S2 + S3 + S4 + S5	1,66	1,63	1,39
S1 / ενδοχώρα	2,54	2,94	1,85

Πηγή: ίδια επεξεργασία.

Γράφημα 12: Πληθυσμιακή εξέλιξη πόλεων ενδοχώρας των Σκοπίων.

Πηγή: ίδια επεξεργασία.

Ο Πίνακας 6 παρουσιάζει την μητροπολιτική κυριαρχία της Θεσσαλονίκης. Η σταθεροποίηση του πρώτου δείκτη του Πίνακα (από το 1981 και μετά) δηλώνει ότι οι πληθυσμιακές μεταβολές στη συμπρωτεύουσα είναι ανάλογες της χώρας, και ως εκ τούτου υπάρχει μια σχετική σταθερότητα στην μητροπολιτική συγκεντροποίηση της Θεσσαλονίκης. Ωστόσο, η μείωση των δύο επόμενων δεικτών του Πίνακα 6 φανερώνει μια σταθερή διαχρονικά εξασθένηση της κυριαρχίας της συμπρωτεύουσας σε σύγκριση με την επόμενη στην ιεραρχία μεγάλη (Πάτρα) αλλά και με τις τέσσερις αμέσως μεγαλύτερες πόλεις. Όσον αφορά στη σχέση της μητρόπολης με την ενδοχώρα της, η αύξηση του σχετικού δείκτη από το 1971 ως το 1991 αποτελεί ένδειξη μητροπολιτικής συγκεντροποίησης, τάση η οποία αναστρέφεται υπέρ της ενίσχυσης της ενδοχώρας μετά το 1991. Η εικόνα σχετικά με την εξέλιξη των πόλεων της ενδοχώρας της Θεσσαλονίκης είναι σχετικά ξεκάθαρη. Όλα τα αστικά κέντρα κοντά στην μητροπολιτική περιοχή της συμπρωτεύουσας έχουν εκδηλώσει θετικές πληθυσμιακές μεταβολές με την πάροδο του χρόνου, με εξαίρεση την περίπτωση της Νάουσας, η οποία παρουσιάζει μια τάση σταθεροποίησης. Στα πλαίσια αυτά, εκπληκτική κρίνεται η μεγέθυνση της πόλης της Κατερίνης, ίσως λόγω της αναβαθμισμένης μεταφορικής σύνδεσης της με τη Θεσσαλονίκη (ΠΑΘΕ).

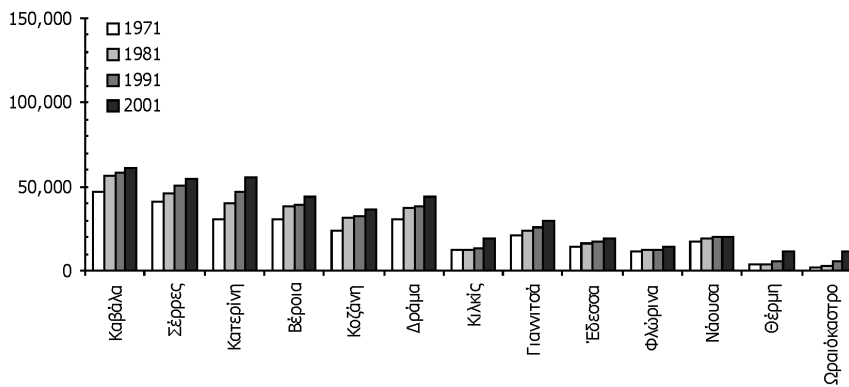
Πίνακας 6: Μητροπολιτική κυριαρχία Θεσσαλονίκης.

	1971	1981	1991	2001
S2 / πληθυσμός Ελλάδας	0,06	0,07	0,07	0,07
S2 / S3	4,61	4,57	4,39	4,24
S2 / S3 + S4 + S5 + S6	1,52	1,49	1,42	1,35
S2 / ενδοχώρα	1,99	2,11	2,12	1,90

Πηγή: ίδια επεξεργασία.

Η μητροπολιτική κυριαρχία στην Νοτιοανατολική Ευρώπη: μια εμπειρική διερεύνηση

Γράφημα 13: Πληθυσμιακή εξέλιξη πόλεων ενδοχώρας της Θεσσαλονίκης.

Πηγή: ίδια επεξεργασία.

Ολοκληρώνοντας την ενότητα αυτή αξίζει να τονίσουμε τα εξής σημεία. Πρώτον, δύο από τις τέσσερις εξεταζόμενες μητροπολιτικές περιοχές φαίνεται να δείχνουν τάσεις ύφεσης της μητροπολιτικής κυριαρχίας τους. Αυτές είναι οι πόλεις των Σκοπίων και της Θεσσαλονίκης, όπου η κατάσταση αυτή λειτουργεί ευνοϊκά για τα πιο-κάτω-στην-ιεραρχία αστικά κέντρα ή γι' αυτά που βρίσκονται στην ενδοχώρα τους (τα οποία συνεχίζουν να μεγεθύνονται με υψηλότερο ρυθμό ανάπτυξης). Ενδιαφέρουσες είναι οι περιπτώσεις των Τιράνων και της Σόφιας. Τα μεν Τίρανα επιδεικνύουν σημαντική αύξηση της μητροπολιτικής τους κυριαρχίας η οποία συνδυάζεται με περαιτέρω ανάπτυξη των μικρότερων και μεγαλύτερων πόλεων που βρίσκονται στην ενδοχώρα τους, ενώ η σχετική ενδυνάμωση της μητροπολιτικής κυριαρχίας της Σόφιας οφείλεται κατά βάση στην πληθυσμιακή συρρίκνωση των αστικών περιοχών της χώρας. Όσον αφορά στην εξέλιξη της ενδοχώρας των μητροπόλεων η παρατηρούμενη τάση είναι αυτή της πληθυσμιακής ανάπτυξης. Ωστόσο, εξαίρεση αποτελεί η περίπτωση της Σόφιας, όπου η τάση μεγέθυνσης των πόλεων της ενδοχώρας διεκόπη και αναστράφηκε κατά την τελευταία χρονική περίοδο, κάτι που μάλλον έχει να κάνει με τις ιδιαιτερότητες της χώρας και με τον τρόπο με τον οποίον βιώνει τη μετάβαση από τον υπαρκτό σοσιαλισμό στη δυτικού τύπου ελεύθερη οικονομία.

4. Οι απόψεις των κατοίκων

Το τμήμα αυτό της εργασίας προβαίνει σε σκιαγράφιση κάποιων ποιοτικών χαρακτηριστικών, αλλά και δυναμικών ανάπτυξης, σχέσεων και αλληλεπιδράσεων των μητροπόλεων, όπως αυτά γίνονται αντιληπτά από τους κατοίκους τους. Τα συγκεκριμένα πρωτογενή στοιχεία προέρχονται από δημοσκόπηση, με τη μέθοδο του ερωτηματολογίου, δείγματος 261 συνολικά 'πληροφορημένων' κατοίκων που πραγματοποιήθηκε στις πόλεις αυτές το δεύτερο εξάμηνο του 2003 στα πλαίσια ενός ευρωπαϊκού ερευνητικού προγράμματος με τίτλο Regional Integration and Metropolitan Development in Southeast Europe (RIMED, 2004). Ως 'πληροφορημένοι' θεωρούνται οι κάτοικοι εκείνοι που λόγω της μόρφωσης ή της επαγγελματικής θέσης τους (π.χ. πανεπιστημιακοί, ανώτερα στελέχη επιχειρήσεων, δημόσιων φορέων, μη-κυβερνητικών οργανώσεων, κτλ.) έχουν μια πιο ολοκληρωμένη και εμπειριστατωμένη γνώση για την πόλη τους και την ευρύτερη περιοχή.

Ο Πίνακας 7 παρουσιάζει τις εκτιμήσεις των κατοίκων αναφορικά με την επιρροή που ασκεί η πληθυσμιακό μέγεθος στην οικονομική ανάπτυξη της μητρόπολης, δηλ. το βαθμό στον οποίο το μέγεθος της ίδιας αγοράς και οι απορρέουσες οικονομίες συγκέντρωσης επηρεάζουν στην οικονομική ανάπτυξη των μητροπολιτικών περιοχών. Όπως φαίνεται η πλειονότητα των ερωτώμενων (περίπου 53%) απαντά αρνητικά, πιθανά είτε γιατί πιστεύει ότι οι αντιοικονομίες συγκέντρωσης (π.χ. κυκλοφοριακή συμφόρηση, επιβάρυνση του φυσικού περιβάλλοντος, υψηλές αξίες γης, κτλ.) είναι μεγαλύτερες των οικονομιών συγκέντρωσης, είτε γιατί θεωρεί ότι η οικονομική ανάπτυξη έχει ευρύτερες και πιο ποιοτικές βάσεις (π.χ. ανθρώπινο κεφάλαιο, αστικές υποδομές, κτλ.). Επίσης, ένα μεγάλο ποσοστό του δείγματος (περίπου το ένα τρίτο, 31,7%) δεν παίρνει θέση. Περισσότερο σκεπτικιστές φαίνεται να είναι οι κάτοικοι των Σκοπίων, ενώ λιγότερο αυτοί των Τιράνων.

Η μητροπολιτική κυριαρχία στην Νοτιοανατολική Ευρώπη: μια εμπειρική διερεύνηση

Πίνακας 7: Πληθυσμιακή και οικονομική ανάπτυξη της μητρόπολης.

<i>Ερώτηση: Η μητρόπολη θα ήταν περισσότερο ανεπτυγμένη εάν ήταν μεγαλύτερη σε πληθυσμιακό μέγεθος</i>						
	Απόλυτα σωστό (1)	Σωστό (2)	Όχι σίγουρο (3)	Λάθος (4)	Απόλυτα λάθος (5)	μέσος όρος
Τίρανα	6,8%	25,0%	40,9%	25,0%	2,3%	2,9
Σόφια	1,5%	6,0%	40,3%	44,8%	7,5%	3,5
Σκόπια	0%	4,1%	18,4%	61,2%	16,3%	4,6
Θεσσαλονίκη	4,2%	18,8%	25,0%	41,7%	10,4%	3,4
μέσος όρος	2,9%	12,5%	31,7%	43,8%	9,1%	3,4

Πηγή: ίδια επεξεργασία από RIMED (2005).

Επίσης, το δείγμα στην συντριπτική του πλειονότητα (87,7%) εκτιμά ότι το κυρίαρχο είδος των σχέσεων που αναπτύσσονται μεταξύ της μητρόπολης και των μικρότερων πόλεων είναι ανισόρροπο και ευνοεί κατά κύριο λόγο την πρώτη (Πίνακας 8). Οι κάτοικοι της Σόφιας φαίνεται να είναι οι λιγότερο σίγουροι γι' αυτό, σε αντίθεση με αυτούς των Τιράνων.

Πίνακας 8: Οικονομικές σχέσεις της μητρόπολης με τις μικρότερες πόλεις.

<i>Ερώτηση: Οι οικονομικές σχέσεις της μητρόπολης με τις μικρότερες πόλεις είναι ανισόρροπες, ευνοώντας περισσότερο τη μητρόπολη</i>						
	Απόλυτα σωστό (1)	Σωστό (2)	Όχι σίγουρο (3)	Λάθος (4)	Απόλυτα λάθος (5)	μέσος όρος
Τίρανα	53,8%	41,5%	4,6%	0,0%	0,0%	1,5
Σόφια	25,4%	49,3%	20,9%	4,5%	0,0%	2,0
Σκόπια	47,5%	47,5%	5,1%	0,0%	0,0%	1,6
Θεσσαλονίκη	29,0%	58,0%	11,6%	1,4%	0,0%	1,9
μέσος όρος	38,5%	49,2%	10,8%	1,5%	0,0%	1,8

Πηγή: ίδια επεξεργασία από RIMED (2005).

Ωστόσο, το ερώτημα εάν περαιτέρω ανάπτυξη της μητρόπολης επηρεάζει θετικά τις αναπτυξιακές προοπτικές των μικρότερων πόλεων, δηλαδή εάν η μητροπολιτική συγκεντροποίηση συνεπάγεται πληθυσμιακή ενίσχυση των χαμηλότερων στην ιεραρχία αστικών κέντρων, φαίνεται να προβληματίζει το δείγμα (Πίνακας 9). Η πλειονότητα (38,7%) διαφωνεί σχετικά με τη θετική επίδραση της ανάπτυξης των μητροπόλεων στις μικρότερες πόλεις, αν και είναι φανερό ότι οι ερωτώμενοι διχάζονται, με ένα 32,6% να δηλώνει μη σίγουρο, και ένα άλλο 29% να θεωρεί ότι η ανάπτυξη της μητρόπολης οδηγεί και σε ανάπτυξη των μικρότερων αστικών κέντρων. Περισσότερο σκεπτικιστές είναι οι κάτοικοι των Σκοπίων.

Πίνακας 9: Σχέση μητροπόλεων με μικρότερες πόλεις.

<i>Ερώτηση: Περαιτέρω ανάπτυξη της μητρόπολης θα επηρεάσει θετικά τις αναπτυξιακές προοπτικές των μικρότερων πόλεων</i>						
	Απόλυτα σωστό (1)	Σωστό (2)	Όχι σίγουρο (3)	Λάθος (4)	Απόλυτα λάθος (5)	μέσος όρος
Τίρανα	0,0%	30,8%	33,8%	23,1%	12,3%	3,2
Σόφια	3,0%	29,9%	35,8%	23,9%	7,5%	3,0
Σκόπια	3,3%	15,0%	25,0%	45,0%	11,7%	3,5
Θεσσαλονίκη	1,4%	30,4%	34,8%	30,4%	2,9%	3,0
<i>μέσος όρος</i>	<i>1,9%</i>	<i>26,8%</i>	<i>32,6%</i>	<i>30,3%</i>	<i>8,4%</i>	<i>3,2</i>

Πηγή: ίδια επεξεργασία από RIMED (2005).

Χωρίς ιδιαίτερες εκπλήξεις είναι οι απαντήσεις στην επόμενη ερώτηση η οποία εξετάζει τις σχέσεις των μητροπόλεων με τις πόλεις της ενδοχώρας τους (Πίνακας 10). Περίπου 75% του δείγματος έχει τη γνώμη ότι οι αστικές συγκεντρώσεις που βρίσκονται εγγύτερα των μητροπολιτικών περιοχών επηρεάζονται θετικά από την ανάπτυξη των τελευταίων. Πιο ένθερμοι υποστηρικτές είναι οι κάτοικοι των Τιράνων και πιο σκεπτικιστές οι κάτοικοι των Σκοπίων.

Η μητροπολιτική κυριαρχία στην Νοτιοανατολική Ευρώπη: μια εμπειρική διερεύνηση

Πίνακας 10: Σχέση μητροπόλεων με πόλεις της ενδοχώρας τους.

<i>Ερώτηση: Οι πόλεις πλησιέστερα στις μητροπολιτικές περιοχές επηρεάζονται θετικά από την ανάπτυξή τους</i>						
	Απόλυτα σωστό (1)	Σωστό (2)	Όχι σίγουρο (3)	Λάθος (4)	Απόλυτα λάθος (5)	μέσος όρος
Τίρανα	15,4%	76,9%	6,2%	1,5%	0,0%	1,9
Σόφια	9,0%	59,7%	22,4%	7,5%	0,0%	2,3
Σκόπια	3,3%	53,3%	30,0%	11,7%	1,7%	2,6
Θεσσαλονίκη	8,7%	73,9%	11,6%	4,3%	0,0%	2,1
μέσος όρος	9,2%	66,3%	17,2%	6,1%	0,4%	2,2

Πηγή: ίδια επεξεργασία από RIMED (2005).

Στη συνέχεια ο Πίνακας 11 παρουσιάζει μια συγκριτική ανάλυση των μητροπολιτικών περιοχών με άλλες μεγάλες αστικές περιοχές, μικρότερες πόλεις και αγροτικές περιοχές, στη βάση μιας σειράς οικονομικών χαρακτηριστικών, όπως το κατά κεφαλή εισόδημα, τις ευκαιρίες απασχόλησης, την ανεργία, το κόστος στέγασης και το κόστος ζωής. Αναλυτικότερα, μια πολύ μεγάλη ομάδα του δείγματος υποστηρίζει ότι τα μητροπολιτικά κέντρα διακρίνονται από υψηλότερο κατά κεφαλή εισόδημα (85%) και περισσότερες ευκαιρίες απασχόλησης (90,8%) από τις υπόλοιπες περιοχές. Η διασπορά μεγαλώνει όταν η ερώτηση στρέφεται στο ζήτημα της ανεργίας. Η πλειονότητα των ερωτώμενων (57,3%) είναι της γνώμης ότι τα μητροπολιτικά κέντρα παρουσιάζουν μικρότερα επίπεδα ανεργίας, ωστόσο αρκετοί είναι αυτοί που πιστεύουν ότι η ανεργία είναι μειωμένη στις μικρές πόλεις (19,6%), στα μεγάλα αστικά κέντρα (11,5%), ή στα χωριά και αγροτικές περιοχές (11,5%). Ενδιαφέρον παρουσιάζει εδώ η διαφοροποίηση των Θεσσαλονικέων από τους κατοίκους των άλλων μητροπόλεων, οι οποίοι σε μεγάλο ποσοστό υποστηρίζουν ότι χαμηλότερη ανεργία υπάρχει στις μικρές ή μεγάλες πόλεις (44,9% και 23,2% αντίστοιχα) παρά στην συμπρωτεύουσα. Οι μητροπολιτικές και γενικότερα οι μεγάλες αστικές περιοχές φαίνεται να χάνουν τα πλεονεκτήματά τους όταν η συζήτηση στρέφεται στο κόστος στέγασης και το κόστος ζωής γενικότερα. Το δείγμα παρουσιάζει μια ξεκάθαρη εικόνα σχετικά με το πρώτο υποστηρίζοντας ότι το κόστος στέγασης είναι κατά βά-

Π. Αρβανιτίδης – Σ. Παυλέας – Γ. Πετράκος

ση χαμηλότερο στα χωριά και στις αγροτικές περιοχές (60,8%), και, σε μικρότερο βαθμό, στις μικρές πόλεις (35,8%). Αναφορικά με το κόστος ζωής, τα χωριά και οι αγροτικές περιοχές βρίσκονται σε πλεονεκτικότερη θέση σύμφωνα με τους περισσότερους ερωτηθέντες (55,0%), ενώ ένα σημαντικό ποσοστό του δείγματος πιστεύει ότι ευνοημένες είναι οι μικρές πόλεις (37,3%). Ενδιαφέρον παρουσιάζει εδώ η διακύμανση των κατοίκων των Τιράνων, οι οποίοι στην πλειονότητα τους δέχονται ότι οι περιοχές με το χαμηλότερο κόστος ζωής είναι οι μικρές πόλεις (43,1%) και τα χωριά (38,5%) ενώ παράλληλα αναγνωρίζουν τις ευκαιρίες μείωσης του κόστους που υπάρχουν στα μεγάλα αστικά κέντρα (10,8%).

Πίνακας 11: Σύγκριση μητροπόλεων με άλλες περιοχές της χώρας – οικονομικά χαρακτηριστικά.

	Μητροπόλεις	Μεγάλες πόλεις	Μικρές πόλεις	Χωριά/Αγροτικές
<i>Το κατά κεφαλή εισόδημα είναι μεγαλύτερο</i>				
Τίρανα	86,2%	10,8%	1,5%	1,5%
Σόφια	86,4%	13,6%	0,0%	0,0%
Σκόπια	90,0%	8,3%	1,7%	0,0%
Θεσσαλονίκη	79,7%	14,5%	5,8%	0,0%
<i>μέσος όρος</i>	<i>85,4%</i>	<i>11,9%</i>	<i>2,3%</i>	<i>0,4%</i>
<i>Οι ευκαιρίες απασχόλησης είναι καλύτερες</i>				
Τίρανα	96,9%	3,1%	0,0%	0,0%
Σόφια	94,0%	6,0%	0,0%	0,0%
Σκόπια	88,3%	10,0%	1,7%	0,0%
Θεσσαλονίκη	84,1%	10,1%	5,8%	0,0%
<i>μέσος όρος</i>	<i>90,8%</i>	<i>7,3%</i>	<i>1,9%</i>	<i>0,0%</i>
<i>Η ανεργία είναι χαμηλότερη</i>				
Τίρανα	60,9%	10,9%	10,9%	17,2%
Σόφια	94,0%	6,0%	0,0%	0,0%
Σκόπια	60,0%	5,0%	21,7%	13,3%

Η μητροπολιτική κυριαρχία στην Νοτιοανατολική Ευρώπη: μια εμπειρική διερεύνηση

Θεσσαλονίκη	15,9%	23,2%	44,9%	15,9%
<i>μέσος όρος</i>	<i>57,3%</i>	<i>11,5%</i>	<i>19,6%</i>	<i>11,5%</i>
<i>Το κόστος στέγασης είναι μικρότερο</i>				
Τίρανα	4,6%	1,5%	47,7%	46,2%
Σόφια	0,0%	3,0%	28,4%	68,7%
Σκόπια	0,0%	1,7%	42,4%	55,9%
Θεσσαλονίκη	1,4%	1,4%	26,1%	71,0%
<i>μέσος όρος</i>	<i>1,5%</i>	<i>1,9%</i>	<i>35,8%</i>	<i>60,8%</i>
<i>Το κόστος ζωής είναι μικρότερο</i>				
Τίρανα	7,7%	10,8%	43,1%	38,5%
Σόφια	1,5%	3,0%	35,8%	59,7%
Σκόπια	0,0%	1,7%	40,0%	58,3%
Θεσσαλονίκη	0,0%	5,9%	30,9%	63,2%
<i>μέσος όρος</i>	<i>2,3%</i>	<i>5,4%</i>	<i>37,3%</i>	<i>55,0%</i>

Πηγή: ίδια επεξεργασία από RIMED (2005).

Σε μια παρόμοια λογική συγκριτικής ανάλυσης μεταξύ μητροπόλεων και άλλων περιοχών κινείται και ο Πίνακας 12, δίνοντας όμως έμφαση στην ποιότητα των υποδομών και τις παρεχόμενες υπηρεσίες. Η εικόνα που παρουσιάζεται είναι σχετικά ξεκάθαρη, καθώς η πλειονότητα των ερωτηθέντων συμφωνεί ότι τα μητροπολιτικά κέντρα υπερτερούν τόσο στις υποδομές (83,2%) όσο και στην ποιότητα των δημόσιων υπηρεσιών που προσφέρουν (78,3%). Ενδιαφέρον ίσως παρουσιάζει το γεγονός ότι οι Θεσσαλονικείς είναι οι λιγότερο ευχαριστημένοι από τους κατοίκους των άλλων μητροπόλεων (τόσο ως προς τις υπηρεσίες όσο και τις υποδομές), ενώ οι κάτοικοι της Σόφιας φαίνεται να είναι δυσαρεστημένοι από την ποιότητα των δημόσιων υπηρεσιών.

Πίνακας 12: Σύγκριση μητροπόλεων με άλλες περιοχές της χώρας – υποδομές και υπηρεσίες.

	Μητροπόλεις	Μεγάλες πόλεις	Μικρές πόλεις	Χωριά/ Αγροτικές
<i>Η ποιότητα των υποδομών είναι καλύτερη</i>				
Τίρανα	87,3%	6,3%	4,8%	1,6%
Σόφια	81,5%	15,4%	3,1%	0,0%
Σκόπια	86,7%	11,7%	0,0%	1,7%
Θεσσαλονίκη	77,9%	19,1%	2,9%	0,0%
μέσος όρος	83,2%	13,3%	2,7%	0,8%
<i>Οι δημόσιες υπηρεσίες είναι καλύτερες</i>				
Τίρανα	84,6%	10,8%	4,6%	0,0%
Σόφια	72,7%	25,8%	1,5%	0,0%
Σκόπια	85,0%	10,0%	5,0%	0,0%
Θεσσαλονίκη	72,1%	16,2%	11,8%	0,0%
μέσος όρος	78,4%	15,8%	5,8%	0,0%

Πηγή: ίδια επεξεργασία από RIMED (2005).

Τέλος, ο Πίνακας 13 επιτρέπει τη συγκριτική ανάλυση μεταξύ μητροπόλεων και υπόλοιπων περιοχών βάσει κοινωνικών χαρακτηριστικών, όπως το επίπεδο φτώχειας, τα κοινωνικά προβλήματα, η ποιότητα ζωής και η αβεβαιότητα για το μέλλον. Ενδιαφέροντα αποτελέσματα έχουμε αναφορικά με το ζήτημα της φτώχειας. Οι ερωτώμενοι στα Τίρανα και στη Σόφια θεωρούν ότι η φτώχεια μειώνεται με το μέγεθος της αστικής περιοχής, τα Σκόπια πιστεύουν ότι η φτώχεια είναι μικρότερη στις μητροπόλεις (52,5%) και στα χωριά (20,3%), ενώ οι Θεσσαλονικείς θεωρούν λιγότερο φτωχούς τους κατοίκους των μικρών πόλεων (55,9%) και των χωριών (22,1%). Αν και είναι αδύνατον, χωρίς περαιτέρω έρευνα και ανάλυση, να εντοπίσει κανείς τα αίτια αυτής της διαφοροποίησης, θα ήταν σκόπιμο οι όποιες πιθανές εξηγήσεις να λάβουν υπ' όψη τους τις διαφορετικές, ιστορικά προσδιορισμένες, κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές συνθήκες που υπάρχουν στις πόλεις. Γενικά μπορούμε να πούμε ότι οι τέσσερις υπό εξέταση μητροπόλεις έχουν γνωρίσει διαφορετικές εμπειρίες και έχουν υποστεί διαχρονικά διαφορετικούς μετασχηματισμούς,

Η μητροπολιτική κυριαρχία στην Νοτιοανατολική Ευρώπη: μια εμπειρική διερεύνηση

βιώνοντας έτσι διαφορετικά τη φτώχεια και τον κοινωνικό διαχωρισμό. Έτσι, πιθανότατα, τα μητροπολιτικά κέντρα που έχουν εκτενέστερη εμπειρία στην ελεύθερη αγορά να έχουν επηρεαστεί σοβαρότερα από τη βιομηχανική ύφεση, τις διαρθρωτικές αλλαγές στην οικονομία, τα μεταναστευτικά ρεύματα, τη γενικότερη υποβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος, γνωρίζοντας υψηλότερα επίπεδα αστικής φτώχειας και βιώνοντας εντονότερα τα κοινωνικά προβλήματα. Γί αυτό, ίσως, η πλειονότητα των κατοίκων που διαμένουν στα Τίρανα, στη Σόφια και στα Σκόπια θεωρούν ότι τα κοινωνικά προβλήματα είναι λιγότερα σημαντικά στις μητροπολιτικές και στις άλλες μεγάλες αστικές περιοχές, ενώ οι κάτοικοι Θεσσαλονίκης βλέπουν τις μικρές πόλεις, τα χωριά και τις αγροτικές περιοχές ως σχετικά πιο απαλλαγμένες από τέτοιου είδους προβλήματα. Διαφοροποίηση μεταξύ των πόλεων υπάρχει και στην ερώτηση που αφορά στην ποιότητα ζωής. Έτσι, το 59,8% του δείγματος πιστεύει ότι η ποιότητα ζωής είναι υψηλότερη στις μητροπολιτικές περιοχές, ενώ ένα σημαντικό ποσοστό προτιμά είτε τις άλλες μεγάλες πόλεις (21,6%) είτε τις μικρότερες (16,6%). Πιο συγκεκριμένα, οι κάτοικοι των Τιράνων ξεχωρίζουν τη μητρόπολη για την ποιότητα ζωής που προσφέρει, ενώ οι ερωτώμενοι στη Θεσσαλονίκη τείνουν να αποκλίνουν από το υπόλοιπο δείγμα και να θεωρούν ότι οι μικρές πόλεις είναι αυτές με τις καλύτερες συνθήκες διαβίωσης. Αναμενόμενες είναι οι απαντήσεις στην ερώτηση που αφορά την αβεβαιότητα για το μέλλον, καθώς οι ερωτώμενοι συμφωνούν ότι οι μητροπολιτικές περιοχές συνδέονται με χαμηλότερα επίπεδα αβεβαιότητας (51%), αν και οι Θεσσαλονικείς φαίνεται να είναι οι πιο σκεπτικιστές.

Πίνακας 13: Σύγκριση μητροπόλεων με άλλες περιοχές της χώρας – κοινωνικά χαρακτηριστικά.

	Μητροπόλεις	Μεγάλες πόλεις	Μικρές πόλεις	Χωριά/Αγροτικές
<i>Η φτώχεια είναι λιγότερο διαδεδομένη</i>				
Τίρανα	66,7%	22,2%	1,6%	9,5%
Σόφια	51,6%	27,4%	19,4%	1,6%
Σκόπια	52,5%	10,2%	16,9%	20,3%
Θεσσαλονίκη	7,4%	14,7%	55,9%	22,1%
<i>μέσος όρος</i>	<i>43,7%</i>	<i>18,7%</i>	<i>24,2%</i>	<i>13,5%</i>

Π. Αρβανιτίδης – Σ. Παυλέας – Γ. Πετράκος

<i>Τα κοινωνικά προβλήματα είναι λιγότερο σημαντικά</i>				
Τίρανα	42,2%	26,6%	23,4%	7,8%
Σόφια	33,3%	23,8%	28,6%	14,3%
Σκόπια	39,0%	13,6%	28,8%	18,6%
Θεσσαλονίκη	7,2%	10,1%	55,1%	27,5%
μέσος όρος	29,8%	18,4%	34,5%	17,3%
<i>Η ποιότητα ζωής είναι καλύτερη</i>				
Τίρανα	89,1%	9,4%	1,6%	0,0%
Σόφια	61,2%	37,3%	1,5%	0,0%
Σκόπια	78,0%	15,3%	5,1%	1,7%
Θεσσαλονίκη	15,9%	23,2%	55,1%	5,8%
μέσος όρος	59,8%	21,6%	16,6%	1,9%
<i>Η αβεβαιότητα για το μέλλον είναι μικρότερη</i>				
Τίρανα	50,8%	20,6%	17,5%	11,1%
Σόφια	58,7%	17,5%	11,1%	12,7%
Σκόπια	53,3%	10,0%	16,7%	20,0%
Θεσσαλονίκη	41,8%	25,4%	20,9%	11,9%
μέσος όρος	51,0%	18,6%	16,6%	13,8%

Πηγή: ίδια επεξεργασία από RIMED (2005).

Σε γενικά πλαίσια, μπορούμε να πούμε ότι το δείγμα τείνει να επιλέγει τις μητροπολιτικές περιοχές σε όρους οικονομικών συνθηκών, ευκαιριών, υπηρεσιών και υποδομών. Από την άλλη μεριά, είναι εμφανής και η προτίμηση στις μικρότερες πόλεις, στα χωριά και στις αγροτικές περιοχές αναφορικά με το κόστος στέγασης και το γενικότερο κόστος διαβίωσης. Ωστόσο, σε ζητήματα φτώχειας, κοινωνικών προβλημάτων, ανεργίας και ποιότητας ζωής οι εμπειρίες από τα τέσσερα μητροπολιτικά κέντρα παρουσιάζουν διαφοροποιήσεις και υπάρχει μεγαλύτερη ποικιλία στις απαντήσεις.

5. Ανακεφαλαίωση και συμπεράσματα

Στην εργασία αυτή εξετάσαμε την πληθυσμιακή εξέλιξη τεσσάρων μητροπόλεων της Νοτιοανατολικής Ευρώπης (Τιράνων, Σόφιας, Σκοπίων, και Θεσσαλονίκης) και των αστικών συστημάτων τους, σε μια προσπάθεια προσδιορισμού του ρόλου και σπουδαιότητας των μητροπόλεων, κατανόησης των πληθυσμιακών τάσεων και δυναμικών στην περιοχή, αλλά και διερεύνησης των σχέσεων των μητροπόλεων με τις άλλες πόλεις του αστικού συστήματος και την ενδοχώρα τους.

Ορισμένες σημαντικές παρατηρήσεις προκύπτουν αναφορικά με το ρόλο και τη σπουδαιότητα των μητροπόλεων στο σύστημα αστικών κέντρων αλλά και στην ευρύτερη περιοχή. Η μεγαλύτερη από τις εξεταζόμενες πόλεις, η Σόφια, φαίνεται να διατηρεί τη μητροπολιτική της κυριαρχία και παραμένει σημαντικός πόλος ανάπτυξης της περιοχής παρά την (σχετικά μικρή) πληθυσμιακή συρρίκνωση της τα τελευταία χρόνια. Σημαντικός πόλος ανάπτυξης είναι και η Θεσσαλονίκη, η δεύτερη σε μέγεθος από τις πόλεις που εξετάσαμε, η οποία, αν και γνωρίζει πληθυσμιακή αύξηση, φαίνεται να ελαττώνει τη μητροπολιτική της κυριαρχία σε εθνικό επίπεδο προς όφελος των πιο κάτω στην ιεραρχία αστικών κέντρων και των πόλεων της ενδοχώρας της (που συνεχίζουν να μεγεθύνονται δυσανάλογα). Παρόμοια είναι η κατάσταση για τα Σκόπια, η τρίτη σε μέγεθος πόλη, η οποία παρουσιάζει πληθυσμιακή αύξηση αλλά και σχετική εξασθένηση της μητροπολιτικής της κυριαρχίας, κάτι που ευνοεί τόσο τα άλλα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας όσο και τις πόλεις της ενδοχώρας της. Τελευταία σε μέγεθος έρχονται τα Τίρανα, τα οποία αυξάνουν σημαντικά την μητροπολιτική τους κυριαρχία ως αποτέλεσμα μιας εντυπωσιακής πληθυσμιακής μεγέθυνσης που παρουσίασαν από το 1990 και μετά. Όσον αφορά στην εξέλιξη της ενδοχώρας των μητροπόλεων, η παρατηρούμενη τάση είναι αυτή της πληθυσμιακής τους ανάπτυξης. Ωστόσο, εξαίρεση αποτελεί η περίπτωση της Σόφιας, όπου η τάση μεγέθυνσης των πόλεων έχει αναστραφεί τα τελευταία χρόνια, κάτι που μάλλον έχει να κάνει με τις ιδιαιτερότητες της χώρας και με τον τρόπο με τον οποίον η περιοχή βιώνει τη μετάβαση από τον υπαρκτό σοσιαλισμό στην ελεύθερη οικονομία.

Περνώντας στο ζήτημα της δομής και των πληθυσμιακών δυναμικών των εθνικών αστικών συστημάτων κάποια σημεία αξίζει να τονισθούν. Η τάση αστικοποίησης που παρατηρείται στις τρεις από τις τέσσερις χώρες μελέτης (Αλβανία, ΠΓΔΜ και Ελλάδα) χαρακτηρίζεται από ενδείξεις

αποσυγκεντροποίησης των μεγάλων αστικών κέντρων και ενίσχυσης των μικρότερων (χαμηλότερων στην ιεραρχία) πόλεων. Διαφορετική είναι η περίπτωση της Βουλγαρίας, όπου όλες οι πόλεις γνωρίζουν πληθυσμιακή συρρίκνωση, με πιο ευνοημένα τα μεγάλα αστικά κέντρα. Συνεχίζοντας, η συγκριτική παράθεση των κατανομών τάξης-μεγέθους των αστικών συστημάτων μας επιτρέπει να κάνουμε κάποιες επιπλέον παρατηρήσεις και να προβούμε σε μια πρώτη ταξινόμηση των συστημάτων. Γενικά, είναι σημαντικό να τονίσουμε για μια ακόμα φορά ότι όλα τα αστικά συστήματα που μελετήσαμε σ' αυτήν την έρευνα ακολουθούν το πρότυπο της κυρίαρχης πόλης (μητρόπολης), όπου η πρώτη (ή και η δεύτερη, στην περίπτωση της Ελλάδας) πόλη είναι κατά πολύ μεγαλύτερη από την αμέσως επόμενη στην ιεραρχία, κάτι το οποίο συνοδεύεται από έλλειψη πόλεων μεσαίου μεγέθους. Πέραν αυτών, τα αστικά συστήματα παρουσιάζουν και άλλες ομοιότητες αλλά και διαφορές που μας επιτρέπουν να τα ταξινομήσουμε σε δυο ομάδες. Η μια περιλαμβάνει τα αστικά συστήματα της Αλβανίας και της ΠΓΔΜ, τα οποία παρουσιάζουν σχετικά μικρό αριθμό πόλεων και απότομη κλίση κατανομής, ενώ στην άλλη κατηγορία ανήκουν τα συστήματα της Βουλγαρίας και Ελλάδας τα οποία επιδεικνύουν αυξημένο αριθμό πόλεων και ομαλότερες κατανομές.

Τέλος, ενδιαφέροντα είναι τα πορίσματα που προκύπτουν από τις τοποθετήσεις των κατοίκων σε μια σειρά ερωτημάτων που σκιαγραφούν τις δυναμικές ανάπτυξης των μητροπόλεων, την επιρροή τους ή γενικότερα τις σχέσεις τους με τις άλλες πόλεις, αλλά και τα οικονομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά τους. Τα βασικά συμπεράσματα είναι τα εξής. Πρώτον, εκτιμάται ότι η πληθυσμιακή ανάπτυξη των μητροπόλεων δε συνεπάγεται κατ' ανάγκη την οικονομική της ανάπτυξη, πιθανόν λόγω των αυξημένων αντι-οικονομιών συγκέντρωσης που δημιουργούνται (κυκλοφοριακό πρόβλημα, υποβάθμιση του περιβάλλοντος, κτλ.). Δεύτερον, αν και οι πόλεις της ενδοχώρας επηρεάζονται θετικά από την ανάπτυξη των μητροπόλεων, το ίδιο δεν ισχύει και για τις μικρές πόλεις του αστικού συστήματος, δηλαδή η διάχυση της μητροπολιτικής ανάπτυξης έχει καθαρά χωρική διάσταση. Τρίτον, οι οικονομικές σχέσεις της μητρόπολης με τις μικρότερες πόλεις είναι κατά βάση ανισόρροπες, ευνοώντας περισσότερο τη μητρόπολη. Τέταρτον, οι μητροπολιτικές περιοχές υπερτερούν σε σχέση με τις άλλες (μικρές, αγροτικές) πόλεις ως προς τις οικονομικές συνθήκες, τις ευκαιρίες απασχόλησης, και την ποιότητα των υπηρεσιών και των υποδομών τους, αλλά μειονεκτούν ως προς το κόστος στέγασης και το γενικότερο κόστος διαβίωσης. Πέμπτον, παρατηρείται μια πόλωση του δείγματος όσον αφορά το επίπεδο φτώχειας,

Η μητροπολιτική κυριαρχία στην Νοτιοανατολική Ευρώπη: μια εμπειρική διερεύνηση

ανεργίας, κοινωνικών προβλημάτων και ποιότητας ζωής των μητροπόλεων (σε σύγκριση με τις μικρότερες πόλεις), με τους κατοίκους της Θεσσαλονίκης να τοποθετούνται κριτικά απέναντι στις μητροπόλεις και τους κατοίκους των πρώην σοσιαλιστικών χωρών να διατηρούν μια πιο θετική στάση (υπέρ των μητροπόλεων), κάτι που ίσως έχει ιστορικές βάσεις και σχετίζεται με τον τρόπο που οι χώρες έχουν βιώσει την αστικοποίηση αλλά και τους νόμους της ελεύθερης οικονομίας.

Αν και θεωρούμε ότι τα ευρήματα της έρευνας αυτής είναι αρκετά σαφή, παρ' όλα αυτά ο διάλογος γύρω από το θέμα της χωρικής κατανομής του πληθυσμού, της δομής και εξέλιξης του αστικού συστήματος, του ρόλου των μητροπόλεων και τις σχέσεις και αλληλεπιδράσεις των με τα άλλα αστικά κέντρα δεν έχει ολοκληρωθεί. Σημαντικά ζητήματα όπως η παραγωγική διάρθρωση των μητροπόλεων και η ικανότητά τους να ενταχθούν και να ανταγωνιστούν σε ένα υπό διαμόρφωση πανευρωπαϊκό σύστημα αστικών κέντρων, το οποίο αναδεικνύεται μέσα από τον ενιαίο οικονομικό χώρο αλλά και τη διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, θα πρέπει να διερευνηθούν. Σε τελική ανάλυση μόνο η συνολική εποπτεία των τάσεων και δυναμικών του αστικού συστήματος και των επιδράσεων που δέχεται από το εξωτερικό πολιτικο-οικονομικό περιβάλλον μπορούν να σκιαγραφήσουν μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα και να συμβάλουν στην κατανόηση των εξελίξεων και των δυνάμεων που τις διαμορφώνουν.

Σημειώσεις

1. Ως αστικό κέντρο θεωρείται κάθε πληθυσμιακή συγκέντρωση με περισσότερους από δέκα χιλιάδες κατοίκους. Αυτό είναι και το επίσημο όριο πάνω από το οποίο ένας οικισμός χαρακτηρίζεται ως αστικό κέντρο στην Ελλάδα.

Βιβλιογραφία

Anagnostou A., Arvanitidis P., Kotios A. και Petrakos G., *Metropolitan Development Cooperation and Cohesion in Southeastern Europe*, University of Thessaly Press, Volos, 2006.

- Arvanitidis P. και Petrakos G. «Understanding Economic Change in the Cities: A Review of Evidence and Theory», *European Spatial Research and Policy*, τόμος 13, τεύχος 2, 2006, σελ. 97-122
- Castells M., «European Cities, The Information Society, and the Global Economy», *Tijdschrift Voor Economische En Sociale Geografie*, τόμος 84 τεύχος 4, 1993, σελ. 247-257.
- Cheshire P., «Explaining the Recent Performance of the European Community's Major Urban Regions», *Urban Studies*, τόμος 27 τεύχος 3, 1990, σελ. 311-333.
- Cheshire P. «A New Phase of Urban Development in Western Europe? The Evidence for the 1980s», *Urban Studies*, τόμος 32 τεύχος 7, 1995, σελ. 1045-1063.
- Coffey W. και Bailly A., «Economic restructuring: A conceptual framework» in Lever, W. F. και Bailly, A. (eds.) *The Spatial Impact of Economic Change in Europe*, Avebury, Aldershot, 1996, σελ. 13-39.
- Dacey M., «A growth process for Zipf's and Yule's city size laws», *Environment and Planning A*, τόμος 11, 1979, σελ. 361-372.
- Gabaix X., «New ideas on economic growth: Zipf's law and the growth of cities», *American Economic Review*, τόμος 89 τεύχος 2, 1999, σελ. 129-132.
- Hall P., «Forces Shaping Urban Europe», *Urban Studies*, τόμος 30 τεύχος 6, 1993, σελ. 883-898.
- Jefferson M., «The Law of the Primate City», *Geographical Review*, τόμος 29, 1939, σελ. 226-232.
- Lever W. F. και Bailly A. (eds.), «*The Spatial Impact of Economic Change in Europe*», Avebury, Aldershot, 1996.
- Moomaw R. και Shatter A., «Urbanization and Economic Development: A Bias Towards Large Cities?», *Journal of Urban Economics*, τόμος 40, 1996, σελ. 13-37
- Parr J., «A note on the size distribution of cities over time», *Journal of Urban Economics*, τόμος 18, 1985, σελ. 199-212.
- Petrakos G., Karaveli E. και Mardakis P., «Recent Developments in the Greek System of Urban Centers», *Environment and Planning: B*, τόμος 26, 1999, σελ. 2-13.
- Reed W. J., «On the Rank-Size Distribution for Human Settlements», *Journal of Regional Science*, τόμος 42 τεύχος 1, 2002, σελ. 1-17.
- RIMED, «Final Findings Based on the Questionnaire Survey in the Four Metropolitan Areas», in RIMED, *Regional Integration and Metropolitan Development in Southeastern Europe*, University of Thessaly Press, Volos, 2004.

Η μητροπολιτική κυριαρχία στην Νοτιοανατολική Ευρώπη: μια εμπειρική διερεύνηση

- RIMED, *Regional Integration and Metropolitan Development in Southeastern Europe: Final Report*, University of Thessaly Press, Volos, 2005.
- Rossen K. και Resnick M., «The Size Distribution of Cities: an Examination of the Pareto Law and Primacy», *Journal of Urban Economics*, τόμος 8, 1980, σελ. 165-186.
- Vining D. και Kontuly T. «Population dispersal from major metropolitan regions: an international comparison», *International Regional Science Review*, τόμος 3, 1978, σελ. 49-74.
- Αργύρης Θ., *Οικονομική του Χώρου, Τόμος II, Αστική Οικονομική*, Αφοι Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1993.
- Καζάκος Π. και Λιαργκόβας Π., *Μεταρρύθμιση & Οικονομική Συνεργασία στην Νοτιοανατολική Ευρώπη*, Ιονική Τράπεζα, Αθήνα, 1996.
- Παυλέας Σ. και Πετράκος Γ., «Το ελληνικό αστικό σύστημα: Τάση προς συγκέντρωση ή αποκέντρωση;» στο Κοκκώσης Χ. Και Ψυχάρης Γ. (επ.) *Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ελλάδα, Τάσεις και Προοπτικές*, Πρακτικά Ημερίδας, Ελληνικό Τμήμα Διεθνούς Εταιρίας Περιφερειακής Επιστήμης, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, Βόλος, 2005, σελ. 231-248.
- Πετράκος Γ. και Μαρδάκης Π., «Οι Πρόσφατες Μεταβολές του Ελληνικού Συστήματος Αστικών Κέντρων», *Τόπος*, τόμος 12, 1997, σελ. 77-103.
- Πετράκος Γ. και Τσουκαλάς Δ. «Μητροπολιτική συγκέντρωση στην Ελλάδα: μια εμπειρική διερεύνηση» στο Οικονόμου Δ. και Πετράκος Γ. (επ.) *Η Ανάπτυξη των Ελληνικών Πόλεων: Διεπιστημονικές προσεγγίσεις αστικής ανάλυσης και πολιτικής*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας – Gutenberg, Βόλος, 1999, σελ. 247-266.